

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

BAKALÁRSKA PRÁCA

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav Dálného východu

Choroba Minamata

Tomáš Bartal

Bakalářská práce

2010

CHARLES UNIVERSITY, PRAGUE

Faculty of Philosophy

Institute of East Asian Studies

Minamata Disease

Tomáš Bartal

Bachelor Work

2010

Prehlasujem:

Túto prácu som vypracoval samostatne. Všetky literárne pramene a informácie, ktoré som v práci využil, sú uvedené v zozname použitej literatúry.

Bol som oboznámený s tým, že sa na moju prácu vzťahujú práva a povinnosti vyplývajúce zo zákona č. 121/2000 Zb., autorský zákon, obzvlášť so skutočnosťou, že Karlova Univerzita má právo na uzatvorenie licenčnej zmluvy o použití tejto práce ako práce školskej podľa § 60 ods. 1 autorského zákona, a s tým, že pokiaľ dôjde k použitiu tejto práce mnou alebo bude poskytnutá licencia o použití inému subjektu, je Univerzita Karlova oprávnená odo mňa požadovať primeraný príspevok a úhradu nákladov, ktoré na vytvorenie práce vynaložila, a to podľa okolností až do ich skutočnej výšky.

Súhlasím s prezenčným sprístupnením svojej práce v univerzitnej knižnici Karlovej Univerzity.

V Prahe dňa 8. februára 2010

Tomáš Bartal

ÚDAJE PRE KNIŽNIČNÚ DATABÁZU

Názov práce	Choroba Minamata
Title	Minamata Disease
Autor práce	Tomáš Bartal
Obor	Japonská studia, ÚDLV, FF UK Praha
Rok obhajoby	2010
Vedúci práce	Mgr. Jan Sýkora, Ph.D.

PodĎakovanie

Úctivo ďakujem doktorovi Janovi Sýkorovi za jeho nekonečnú trpezlivosť a odborné pripomienky pri vedení tejto práce. Ďakujem svojej rodine a svojim priateľom za korektúry, pochopenie a podporu. Prednášajúcim z Japonských štúdií Filozofickej Fakulty Univerzity Karlovej srdečne ďakujem za konštruktívne pripomienky a motiváciu.

ABSTRAKT

V bakalárskej práci „Choroba Minamata“ sa zaoberám rozborom incidentu zamorenia životného prostredia v meste Minamata a s ním súvisiaci zrod ochorenie zapríčineného otravou organickou ortuťou. Práca zhŕňa stručnú históriu spoločnosti Čisso i mesta a ich vzájomné prepojenie; popisuje udalosti, ktoré sa odohrali od objavu prvých pacientov - pátranie po príčine a zdroji choroby, dosvedčenie viny spoločnosti a jej prístup, riešenie problému a kompenzačné dohody a na záver stručne popisuje súčasný stav kauzy.

1. Úvod	9
2. História spoločnosti Ničicu a Minamaty	11
2.1. Zrod Japonských dusíkatých hnojív	11
2.2. Rast spoločnosti	12
2.3. Ničicu : druhá svetová vojna a okupácia	14
2.4. Prepojenie s mestom	16
3. Choroba Minamata.....	19
3.1. Pátranie po príčine ochorenia	21
3.2. Kontroverzný prístup spoločnosti	28
3.3. Prelomový bod	32
4. Odozvy	35
4.1. Vyrovnanie so združením rybárov z Minamaty	36
4.2. Kumamotská prefekturálna aliancia rybárskych združení	39
4.3. Boj za práva pacientov	41
4.4. Pretrvávajúce znečistenie	44
4.5. Vrodená forma choroby	45
5. Od roku 1965 po súčasnosť	47
5.1. Druhá choroba Minamata	47
5.2. Snaha o dodatočnú kompenzáciu	48
5.3. Otázka diskriminácie	50
5.4. Minamata a jej odkaz	52
Záver	54
Zoznam prameňov a literatúry	56

1. Úvod

Choroba Minamata (jap. minamatabjô) je neurologické ochorenie centrálného nervového systému spôsobené otravou organickou ortuťou, ktoré sa opakovane vyskytovalo v období medzi rokmi 1953-1959 v oblastiach nachádzajúcich sa v blízkosti Minamatského zálivu v prefektúre Kumamoto v Japonsku. Medzi jej príznaky patria parestézia (pocity pichania, pálenie pokožky alebo jej necitlivosť), ataxia (porucha motoriky, strata koordinácie), zúženie zorného poľa, porucha reči, porucha sluchu, ľahké mentálne poškodenie, chvenie a kŕče. Vážne prípady sú sprevádzané oslepnutím, silnými kŕčmi prechádzajúcimi až do záchvatov celého tela, paralýzou a často vyúsťujú do ťažkého mentálneho poškodenia, kómy a končia smrťou pacienta.

Pôvod ochorenia bol sprvu neznámy, no neskôr sa preukázalo, že otrava je zapríčinená konzumáciou rýb a morských plodov, ktoré boli kontaminované metylortuťou pochádzajúcou z odpadovej vody miestnej chemickej továrne. Obeťami choroby boli vo valnej väčšine prípadov rybári, eventuálne členovia ich rodín, ktorých základnou súčasťou potravy boli práve zmieňované morské živočíchy. V dôsledku nevedomého požívania organickej ortuti sa ich zdravotný stav postupne zhoršoval a za relatívne krátke časové obdobie už neboli schopní vyražať na lov a prichádzali tak o hlavný spôsob obživy¹.

Pacienti a ich rodiny sa stali nežiaducim elementom v rámci mestskej i ich vlastnej lokálnej rybárskej komunity a museli čeliť prehliadaniu, ohováraniu, diskriminácii a segregácii. Domáhať sa za takýchto izolovaných podmienok kompenzácie, na ktorú mali bezpodmienečný nárok, je možné označiť za takmer nemožný čin; preto boli aj spočiatku ich snahy spočiatku takmer nejestvujúce. S návratom podpory celej rybárskej komunity, ktorá sa časom sama o sebe stala obeťou znečistenia, a po pokroku vo vyšetrovaní príčiny, ktoré čoraz jasnejšie ukazovalo na továreň, sa obetiam podarilo postaviť sa do boja. Ich

¹ Viz. Jasugi, Rjúiči; Ozeki, Haruo; Furuja, Masaki; Hidaka, Tošitaka a kol. *Iwanami Seibucugaku Džiten*, 4. vyd., Tokio: 2001, s. 1369

Taktiež viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 2-4, 19, 159

Minamatabjô kenkjūkai. *Minamatabjô džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 2. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 1491

protivníkom však bola spoločnosť, ktorá predstavovala miestneho chleboдаря a ktorá bola na čele jedného z kľúčových priemyselných odvetví, dôležitých pre rýchle obnovenie japonskej ekonomiky, čo jej zaručovalo značnú podporu od samotnej vlády.

Za tému mojej práce som si zvolil kauzu okolo Minamaty, pretože je často označovaná ako jeden z najznámejších a najtragickejších incidentov znečistenia životného prostredia v dejinách ľudstva; odohráva sa v povojnovom Japonsku v období, kedy sa táto krajina snažila nanovo získať postavenie medzinárodnej veľmoci. Je preto zaujímavé sledovať, či a do akej miery sa jej to podarilo, resp. nepodarilo dosiahnuť v oblastiach, akými boli ochrana životného prostredia a ochrana práv vlastných občanov. V rámci postupu spracovania som sa preto snažil opísať všetky podstatné udalosti, z ktorých by bolo možné túto otázku posúdiť; a to, v čo možno najjednoduchšom chronologickom poradí, ako bolo pri rozdelení jednotlivých dejových línii možné.

Jedným z viacerých zdrojov pre moju inšpiráciu sa stal dokumentárny film o Minamate, v ktorom boli ústrednou témou samotní pacienti, ich každodenný život plný bolesti a ich zúfalá snaha, nabitá emóciami, zápasť s vedením, ktoré sa zdalo, stratilo aj posledné zvyšky humánnosti, o svoje základné ľudské práva. Ďalším silným podnetom sa mi stala zbierka fotografií od Williama E. Smitha, ktorého dielo pomohlo priblížiť verejnému povedomiu utrpenie obetí a dôležitý odkaz tejto choroby.

Poradie japonských mien som si dovoľil zachovať v ich tradičnom poradí, na prvom mieste meno rodové a na druhom krstné. Japonské a anglické názvy, prípadne niektoré pojmy, ktoré nemajú ustálený preklad v slovenčine, a citácie som si dovoľil z japonských a anglických originálov preložiť sám, za cieľom homogenity práce.

2. História spoločnosti Ničicu a Minamaty

2.1. Zrod Japonských dusíkatých hnojív

Minamata je malé pobrežné mesto nachádzajúce sa v prefektúre Kumamoto v Japonsku na juhu ostrova Kjúšú, zo severozápadnej strany hraničiace s vnútorným morom Širanuikai (takisto nazývaným aj Jacušírokai). V minulosti okrem farmárstva a rybolovu patrilo k typickým zdrojom obživy povozníctvo; prevážené bolo najmä uhlie, ktoré bolo nevyhnutné pre prácu v okolitých zlatých baniach. V časech prosperity bolo zaznamenaných viac ako 400 konských povozov, ktoré po vynesení a zložení nákladu z hôr privážali do mesta drevo; to bolo v miestnom prístave prekladané na lode a ďalej prepravované na sever ostrova a do Nagasaki ². Transport uhlia však stratil svoj účel po vybudovaní vodných elektrární Sógi v roku 1906; tie totiž zabezpečili energiu potrebnú v baniach. Ďalším typickým lokálnym priemyselným odvetvím bola produkcia soli, s ktorej počiatky siahajú do obdobia Edo. Netrvalo dlho a od jej ustálenia v roku 1667 sa pre obyvateľov stala nenahraditeľnou – predstavovala ich jediný finančný príjem; v dobe najväčšieho rozmachu toto remeslo zamestnávalo viac ako 200 rodín farmárov, pričom za rok bolo vyprodukovaných rádových státisíce vriec soli ³. V roku 1905 sa však vláda z dôvodov racionalizácie rozpočtu v súvislosti s Rusko-japonskou vojnou rozhodla soľný priemysel zmonopolizovať, a tak sa napokon v roku 1910 dočkala produkcia soli s vyše 240-ročnou tradíciou svojho konca.

Práve v tomto čase Noguči Šitagau, inžinier, ktorý stál za projektom Sógi, hľadal spôsob, ako plne využiť potenciál elektrární. Prišiel s ambicióznym nápadom postaviť chemickú továreň a Minamata, ktorá sa nachádzala v ekonomickej kríze predstavovala ideálnu príležitosť. Mestskí predstavitelia sa rozhodli nenechať si túto jedinečnú príležitosť uniknúť a navrhli Nogučimu územie za zvýhodnenú cenu (jednalo sa o pôdu využívanú pre

² Viz. Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšúši“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 275-276

³ Tamtiež, s. 277

získavane soli, ktorá po vládnom nariadení stratila svoje opodstatnenie) spolu s prísľubom vybudovania vedenia z elektrárni po miesto budúcej továrne na vlastné náklady. Spolu s lacnou lokálnou pracovnou silou sa jednalo o skutočne jedinečné podmienky; projekt bol schválený a v roku 1908 bola továreň vybudovaná. Následne na to ju ešte v tom istom roku Noguči zlúčil spolu s elektrárnami Sogi a dal tak vzniknúť spoločnosti Nihon čisso hirjó („Japonské dusíkaté hnojivá“)*. Vplyv, ktorý mala spoločnosť na mesto bol už od jej počiatku relatívne veľký (resp. aj pred jej aktuálnym zrodom - vybudovanie elektrárni privodilo zánik povozníctva, predstava fabriky a jej pozitív si získala priazeň miestnych vplyvných ľudí). Noguči bol vizionár, ktorý sa pre Minamatu stal zosobnením modernizácie – vďaka jeho spoločnosti bola do mesta zavedená elektrina ako do jedného z prvých v rámci celého Japonska⁴; takisto na jej podnet bola Minamata čiastočne prestavaná, za účelom zabránenia obdobným živelným záplavám, aké ju postihli na začiatku 20. storočia⁵.

No i napriek tomu, že továreň miestnym poskytla nové pracovné príležitosti a zdroj príjmu, zaujalo mnoho obyvateľov voči plánom na jej vybudovanie relatívne negatívny postoj; medzi hlavnými dôvodmi možno spomenúť najmä obavy z nedostatku pracovnej sily na poliach, ktorý mal zapríčiniť náhly odliv v prospech fabriky; ďalej hnev a sklamanie prameniace v konzervativizme a neochote odlúčenia od starých zvykov a prispôsobení sa novému, modernému spôsobu života⁶.

2.2. Rast spoločnosti

Po spustení prevádzky spočiatku továreň vyrábala karbid, ktorý bol ďalej využívaný na produkciu acetylénu, slúžiaceho ako palivo do lúčnych bôj, festivaloch

* V práci sú na označenie spoločnosti ďalej používané už len skrátené tvary jej názvu – „Čisso“, „Ničicu“, prípadne „Šin Ničicu“ (odvodené z názvu Šin nihon čisso hirjó, nového mena firmy po jej reorganizácii v roku 1950)

⁴ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 18

⁵ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 309

⁶ Tamtiež, s. 279-284

a v baniach. V roku 1909 zahájila produkciu dusíkatého hnojiva, ktorý predstavoval hlavný predajný artikel, no okrem neho taktiež vyrábala kyselinu octovú, amoniak, výbušniny a butanol. Neustále bolo pritom vyvíjané úsilie o vývoj nových produktov, o import a zlepšovanie výrobných procesov a zariadenia, a po relatívne krátkom čase o patentovanie vlastných nápadov a zostavovania svojho zariadenia priamo v Japonsku. Ambiciózny a dravý prístup vedenia sa čoskoro ukázal byť nesmierne úspešný a vďaka prvej svetovej vojne, počas ktorej trpela oblasť juhovýchodnej Ázie nedostatkom hnojív, sa Čissu podarilo získať enormný profit a upevniť si tak svoju pozíciu v rámci japonskej ekonomiky⁷. Pomohol tomu však nielen vývoz do zahraničia, ale aj snaha uspokojiť dopyt na domácom trhu; spoločnosť umožnila Japonsku zbaviť sa jeho závislosti na dovážanom sírane amónnom - jeho importované množstvo sa medzi rokmi 1913 až 1918 znížilo na skutočný zlomok a z pôvodných 112,000 ton sa dovážalo už len 1,000 ton. To spätne spoločnosti zabezpečilo prudké zvýšenie ziskov (v roku 1916 zisky z predaja predstavovali 1,865,117 jenov, v roku 1919 narástli na 7,538,801 jenov⁸); Ničicu sa postupne čoraz viac a viac podieľalo na celkovej výrobe v rámci japonského trhu.

Kapitál, ktorý sa spoločnosti podarilo počas konfliktu získať, bol investovaný do nových technológií za hlavným účelom zníženia výrobných nákladov; to Čissu pomohlo obstať voči zahraničnej konkurencii, ktorá sa po vojne vrátila na trh. Zároveň sa však spoločnosť usilovala o ochranu zo strany štátu, ktorý jej lobovaniu nakoniec vyhovel a stanovil prísne obmedzenia pre zahraničný dovoz na síran amónny v decembri roku 1931⁹. V roku 1932 továreň začala vyrábať acetaldehyd, ktorého nevyhnutnosť spočívala v jeho využití ako medziproduktu pri syntéze mnohých chemikálií, a v jeho derivátoch. V tomto období v Japonsku produkovalo acetaldehyd 8 tovární, z celkového vyrobeného množstva viac ako tretinu predstavoval podiel Čissa. Produkcia v Minamate dosiahla predvojnového

⁷ Viz. Molony, Barbara. *Technology and Investment*. Cambridge: Harvard University, Council on East Asian Studies, 1990, s. 99-100

⁸ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 19

⁹ Viz. Jahagi, Tadaši. „*Nihon čisso hirjó (kabu) ni kan suru kenkjú*“, Urawa ronsó, č. 10 (Marec 1993), s. 58-59

vrcholu v roku 1940 s 9,159 tonami, po vojne však bol tento prekonaný s 45,245 tonami v roku 1960 (pričom celkové vyprodukované množstvo v krajine v roku 1960 bolo 116,486 ton)¹⁰. Výrobný proces spočíval v prehánaní acetylénu v plynnom skupenstve cez ortuť, ktorá slúžila ako katalyzátor; práve pri tomto procese vznikala odpad, mimo iné obsahujúci i organické zlúčeniny ortuti, ktoré, ako bolo až omnoho neskôr preukázané, spôsobili tragické ochorenie.

Ničicu časom narástlo do obrovského konglomerátu, v roku 1941 pod skupinu spadalo 48 spoločností, čím sa zaradilo medzi novodobé zaibacu; medzi veľikánov ako boli Nissan, Mori či Nihon Soda¹¹.

2.3. Ničicu : druhá svetová vojna a okupácia

Ďalším elementom, ktorý sa stal kľúčovým pre úspech Ničicu, okrem vývoja nových produktov, bola expanzia do Kórei po tom, čo sa stala japonskou kolóniou. Pre Nogučiho bola Kórea s jej obrovským potenciálom pre výrobu lacnej vodnej energie, veľmi lákavou možnosťou pre rozšírenie svojho impéria. Nebol síce prvým, ktorý si túto šancu uvedomoval, no ostatné koncerny neboli ochotné pristúpiť na tak riskantný projekt a investovať priveľké sumy peňazí potrebné na vybudovanie vodných elektrární v zahraničí. Noguči bol však dostatočne ambiciózny, a tak v roku 1929 založil pobočku Čísen čisso hirjó („Kórejské dusíkaté hnojivá“) a spolu s ňou nechal postaviť továreň v Hungname. Ten sa čoskoro stal domovom 45,000 zamestnancov spoločnosti a jeho celková populácia dosiahla 180,000 obyvateľov na konci druhej svetovej vojny¹². V roku 1931 cena elektrickej energie potrebnej na výrobu jednej tony síranu amónneho bola v Japonsku 21 jenov, zatiaľ čo na v Kórei len 12 jenov¹³. V roku 1933 predstavoval celkový majetok

¹⁰ Viz. Minamatabjó kenkjú kai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 2. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 973
Taktiež viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšúši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 345

¹¹ Viz. Molony, Barbara. *Technology and Investment*. Cambridge: Harvard University, Council on East Asian Studies, 1990, s. 129, 280

¹² Tamtiež, s. 168-169

¹³ Viz. Jahagi, Tadaši. „*Nihon čisso hirjó (kabu) ni kan suru kenkjú*“, Urawa ronsó, č. 10 (Marec 1993), s. 70

Čisso čisso osemnásobok majetku Ničicu. Majetok celej spoločnosti sa vďaka expanzii rozrástol niekoľkonásobne – za krátkych 5 rokov stúpol z pôvodných 400 miliónov na 1.2 miliardy jenov¹⁴. Kórejská pobočka poskytovala omnoho viac možností ako japonská; preto do nej boli vysielaní najlepší robotníci, výskumníci a manažéri.

Ničicu predstavovalo pre štát nenahraditeľnú existenciu; zdôrazňuje to aj symbolická návšteva továrne v Minamate samotným cisárom Hirohitom v roku 1931. Počas vojny operovala spoločnosť v Číne, na Taiwane, na Hainane a v juhovýchodnej Ázii; bola najväčším civilným výrobcom munície a neskôr zahájila aj produkciu syntetického paliva. Jej rast a úspech bol ohromujúci – oproti roku 1908, kedy bola ohodnotená na jeden milión jenov, jej cena v roku 1945 predstavovala neuveriteľných tri a pol miliardy jenov¹⁵. Spoločne s Japonskom však po úvodnom úspechu nakoniec prišiel pád v podobe porážky na konci druhej svetovej vojny. S ňou Ničicu prišlo o všetky zahraničné majetky a továrne nachádzajúce sa na domácej pôde utrpeli značné škody počas amerických bombardovaní. Noguči sa však pádu spoločnosti nedožil; po mozgovej porážke v roku 1940 sa stiahol do ústrania a o štyri roky na to skončil. Americká okupačná správa počas niekoľkých rokov v rámci programu zameraného na rozpustenie zaibacu zbavila spoločnosť nároku na všetok majetok na japonskom území s výnimkou továrne v Minamate¹⁶. I napriek tomu sa Ničicu podarilo po vojne pozviechať omnoho rýchlejšie ako mnohým iným spoločnostiam, za čo predovšetkým vďaka svojim predchádzajúcim investíciám na modernizáciu a skúseným zamestnancom; na rozdiel od iných subjektov totiž Ničicu už vlastnila potrebné práva na licencované výrobné procesy a zariadenie; nevyvstala tak pre ňu potreba rokovať so zahraničnými firmami (čo bolo v danej dobe s ohľadom na medzinárodnú politickú situáciu relatívne náročné, finančné bremeno investícií po porážke predstavovalo taktiež ťažko

¹⁴ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 332

¹⁵ Viz. Šin Minamata-ši šin hensan iinkai. *Šin Minamata-ši šin*, zv. 2. Minamata: Minamata-ši, 1991, s. 206

Taktiež viz.. Jahagi, Tadaši. „*Nihon čisso hirjó (kabu) ni kan suru kenkjū*“, Urawa ronsó, č. 10 (Marec 1993), s. 65-66

¹⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 31

prekonateľnú bariéru). Vodné elektrárne patriace k továrni a umožňovali jej chod, boli počas vojny poškodené len minimálne, a tak sa prevádzka spustila už po necelých dvoch mesiacoch od zahájenia okupácie. Opätovná distribúcia hnojív bola viac než vítaná; krajina zápasila s nedostatkom potravín, a tak bol dopyt zo strany farmárov enormný. V roku 1950 dosiahla výroba predvojnového vrcholu a spoločnosť bola nanovo usporiadaná pod názvom Šin nihon čisso hirjó („Nové japonské dusíkaté hnojivá“). Počiatočné imanie z roku 1950, 400 miliónov jenov, sa len počas nasledujúcich šiestich rokov zväčšilo na ohromujúci šesťnásobok - 2.4 miliardy jenov ¹⁷. Tento raketový vzostup bol umožnený najmä vďaka povoleniu od okupačnej správy na opätovnú výrobu PVC; v 50tych rokoch trh s polyvinylchloridom neustále narastal a na Šin Ničicu takto pripadol monopol na mnohé produkty z PVC (napr. na dioktyl ftalát, jedna z nevyhnutných látok využívaných pri výrobe filmu či izolácie elektrických spojov) ¹⁸.

2.4. Prepojenie s mestom

Pre spoločnosť tak rozsiahlu, akou Čisso bolo, bolo nemožné nestáť sa stredobodom ekonomickej, spoločenskej a politickej sféry; obzvlášť nie v Minamate, ktorá bola v podstate len malým mestečkom. Spoločnosť čoraz väčšmi zasahovala do života obyvateľov a jej vplyv a dopad na mesto neustále rástol. V súvislosti so svojím rastom sa okrem rozširovania a modernizácie samotnej fabriky Čisso začalo od roku 1920 zameriavať aj na stavby ubytovní pre zamestnancov, firemných domov, prebudovania prístavu Umedo na jej súkromný špecializovaný prístav, zriadenie kliniky, družstevného veľkoobchodu či dokonca baseballového ihriska. Medzi ďalšími míľnikmi možno spomenúť prekopanie riečiska rieky Minamata, získanie exkluzívnych práv na jej využívanie či práv na skladovanie odpadu v prístave Hjakken ¹⁹.

¹⁷ Viz. Jahagi, Tadaši. „Sengo Čisso shi, 1945-55“, Urawa ronsó, č. 14 (Jún 1995), s. 166

¹⁸ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 33

¹⁹ Viz. Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšūši“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 309-310

Jej pozícia neustále silnela, a s jej rastom a úspechom mesto prosperovalo –počet obyvateľov sa z 20,000 (údaj z r. 1921) zvýšil na 50,000 (r. 1956) ²⁰; v roku 1949 získala Minamata oficiálny štatút mesta. Približne štvrtina pracujúcich v meste predstavovala zamestnancov Čissa, jeho dcérskych spoločností, firiem prepojených s továrňou a dodávateľov ²¹; pričom platili viac ako polovicu mestských daní ²². S takýmto štedrým príspevkom do mestskej kasy sa nemožno diviť, že spoločnosť si postupne získavala správu pod svoju kontrolu. Aj z ohľadom na volebný potenciál, priami i nepriami zamestnanci spoločnosti predstavovali najväčšiu voličskú základňu; ich združovanie do pracovných oborov zvyšovalo pravdepodobnosť, že ich preferencie budú v súlade s firemnými. Na post starostu sa takto dostal Hašimoto Hikošiči (volebné obdobia 1950-1958 a 1962-1970), bývalý inžinier a neskôr správca továrne; medzi jeho hlavnú politiku patrila snaha odľahčiť Čisso, vďaka ktorému mesto prosperovalo, od akýchkoľvek prebytočných nákladov. V tomto duchu napríklad platili pre spoločnosť špeciálne úľavy na daniach, či bol zrekonštruovaný a oficiálne znovuo tvorený prístav Hjakken. Iróniou je, že ten sa stal nefunkčným, po tom, čo ho zaneslo priveľké množstvo odpadu práve z továrne; no nakoľko pre Hašimota bolo nemysliteľné, aby na Čisso bolo uvalené akékoľvek finančné bremeno, všetky náklady boli zaplatené z mestského rozpočtu ²³. Hjakken bol síce prehlásený za mestský obchodný prístav, no v skutočnosti 99% prevážaného tovaru patrilo spoločnosti a vďaka jeho celkovej renovácii sa znížili náklady Čissa na transport na jednu tretinu ²⁴.

Minamata býva často krát nazývaná aj ako „hradné mesto“ Čissa; toto pomenovanie je založené na metafore vzťahu medzi stredovekými japonskými kniežatami a ich poddanými. Spoločnosť, ktorá sa spočiatku stretla do značnej miery so zmiešanými

²⁰ Viz. Šin Minamata-ši ši hensan iinkai. *Šin Minamata-ši ši, Minamata: Minamata-ši*, zv. 2, 1991, s. 5-9

²¹ Viz. Marujama, Sadami, „*Kigjó to čiiiki keisei*“, Kumamoto daigaku bungakukai, *Bungakubu ronsó*, č. 16 (apríl 1985), s. 26

²² Viz. Uí, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 21-22

²³ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšúši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 334

²⁴ Viz. Funaba, Masatomi. „*Čisso to čiiiki šakai*“, Tokio: Čikuma šobó, 1977, s. 72, 76

pocitmi zo strany obyvateľov, sa pre mnohých stala chlebobdarcom, na ktorého si nedali dopustiť. Napriek tomu, že vo valnej väčšine prípadov zamestnaných bol plat nízky a pracovné podmienky úbohé, chemická továreň predstavujúca jeden z hlavných pilierov, na ktorých krajina zahájila proces obnovy ekonomiky a modernizácie, sa stala pre mnohých životnou istotou. Keď po dlhých rokoch vypúšťania odpadu bolo už nevyvrátiteľné, že vinníkom v kauze katastrofického znečistenia je Čisso, a poškodení sa začali právoplatne domáhať kompenzácie, narazili nielen na odpor spoločnosti ale aj na odpor združenia pozostávajúceho prevažne zo zamestnancov a ich rodín. Vo všeobecnosti panovalo silné povedomie, že za prosperitu vďačí mesto výhradne továrni, a preto, keby sa tá ocitla vo finančnej kríze a skrachovala by, mestu by absolútne nič neostalo. Tvrdenie, že Čisso existovalo vďaka Minamate, pre mnohých platilo obrátene; Minamata vďačila za svoju existenciu Čissu.

Oproti takto silne zjednotenej skupine prívržencov fabriky stála skupina poškodených rybárov a obetí ochorenia, ktorí boli najmä zo začiatku rozdrobení do mnohých frakcií a ich schopnosť niečo zmôcť bola takmer nulová. V prvom rade si je nutné uvedomiť, že rybárstvo ako také, nie je remeslo, ktoré by si nutne vyžadovalo spoluprácu celého kolektívu (na rozdiel od pestovania ryže), a tak vzťahy v rámci komunity nebývajú veľmi pevné. Taktiež; rybárske osady sa nachádzajú na perifériách a sú tak odlúčené od ústrednej mestskej spoločnosti, čo ich pozíciu oslabuje ešte viac. Medzi rybármi je navyše bežná fluktuácia členov osád a celkom bežným javom sú v nich noví prisťahovalci. Keď sa za takýchto podmienok začali objavovať prvé obete choroby Minamata, automaticky im pripadla najnižšia priečka na spoločenskom rebríčku. Až keď sa s zvyšovaním ich počtu čoraz viac a viac rodín ocitlo zapletených do problému, a keď sa rybári začali zjednocovať, tak sa postupne začali spoločne skupinovo angažovať.

3. Choroba Minamata

Približne od roku 1950 si ľudia v okolí Minamaty začali všímať zvláštne úkazy, ktoré sa odklňali od dovtedajšieho každodenného života a ktorých počet s postupom času neustále narastal. Čoraz častejšie sa stávalo, že ryby plávali na morskej hladine a bolo ich možné bez akýchkoľvek ťažkostí chytiť holými rukami; lastúrniky sa prestali prisávať na dná lodí a javili známky rozkladu a hniloby. Morské riasy začali odumierať a vznášať sa na hladine, akékoľvek pokusy o ich pestovanie na morskom dne končili neúspešne. Z roku 1953 sa záznamy neobmedzujú už len na morskú faunu a flóru ale spomínajú prapodivné hynutie suchozemských živočíchov, z ktorých najčastejšie spozorované a známe sú prípady mačiek. Tým sa často stávalo, že „zbesneli“, nevedeli sa riadne pohybovať, padali, motali sa, mávali záchvaty a hynuli v krčoch alebo sa utopili v mori ²⁵. Situácia, ako sa zdalo, sa neustále zhoršovala.

V apríli roku 1956 boli vo firemnej nemocnici hospitalizované dve sestry (5 a 2 ročné) u ktorých sa údajne objavili ťažkosti s chodením, problémy s motorikou a rozprávaním a náznaky demencie, symptómy patriace k diagnózam pri poškodení mozgu. Ich matka pri prehliadke doktorom nahlásila, že v blízkosti ich domova je ešte niekoľko detí s podobnými ťažkosťami. Prekvapení lekári uskutočnili niekoľko domácich vyšetrení, pri ktorých našli niekoľko ďalších pacientov, z ktorých 8 bolo hospitalizovaných. Vedúci nemocnice, doktor Hosokawa Hadžime, následne 1. mája 1956 nahlásil miestnemu zdravotnému úradu nález výskytu pôvodom neznámeho ochorenia centrálného nervového systému ²⁶. Práve tento deň býva označovaný za deň oficiálneho nálezu choroby Minamata.

Udalosti, ktoré po tomto objave nasledovali, Timothy S. George pre zjednodušené vysvetlenie rozdeľuje na tri línie – v prvej sa odohráva náročné pátranie po príčine choroby,

²⁵ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 12-13

Taktiež viz. Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 10

²⁶ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 2

na ktorom sa podieľalo mnoho vedcov a špecialistov z rôznych oborov (z veľkej časti patriacich ku Kumamotskej univerzite); druhá predstavuje zápas rybárov, domáhajúcich sa odškodnenia finančných strát, ktoré vznikli poklesom dopytu po lokálnych rybách no i poklesom samotného úlovku a ktoré boli zavinené znečistením; v tretej sa odvíjajú tragické príbehy ľudí, ktorých ochorenie postihlo, a ktorí zvädzali boj o finančnú kompenzáciu čeliac diskriminácií takmer zo všetkých strán ²⁷. Spoločnými prvkom vo všetkých troch líniiach je snaha spoločnosti vyhnúť sa zodpovednosti a neprerušit' prevádzku (a s ňou súvisiaci zisk); konanie skupín sympatizujúcich s Čissom za účelom ochrany továrne (a z ich pohľadu ochrany samotného mesta a jeho ekonomickej stability) a v neposlednom rade zdráhanie sa japonskej vlády v zásahu proti Čissu, ktoré by v konečnom dôsledku mohlo hlboko ohroziť jej plány na priemyselný rozvoj.

Po jej objavení sa pre názov ochorenia ustanovilo hneď niekoľko termínov; zatiaľ čo v oficiálnych správach a verejne bolo najčastejšie používané označenie „zvláštna choroba“ (kibjó), boli bežne rozšírené i názvy „choroba tancujúcich mačiek“ (neko odori bjó; kvôli obdobnej nemotornosti pacientov a mačiek) či „choroba Cukinoura“ (súvislosť s prvými pacientmi, ktorý pochádzali z danej oblasti) ²⁸. Reakcia miestnej správy bola pohotová, po ohlásení bola vytvorená Komisia protiopatrení voči zvláštnej chorobe (Kibjó taisaku iinkai), združujúca lekársku asociáciu, mestskú a továrenskú nemocnicu a mestský zdravotný úrad. Spolupráca v rámci komisie bola na dobrej úrovni a v rámci svojej snahy pracovala rýchlo. Obdivuhodný kus práce vykonali najmä mladí lekári prislúchajúci továrenskej nemocnici, ktorý len za dva mesiace vykonali domové prehliadky všetkých obyvateľov južných rybárskych osád ²⁹. Podarilo sa im tak objaviť mnoho ďalších pacientov a skompletizovať tak správu o nálezoch.

²⁷ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 45

²⁸ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 341

²⁹ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 7-9

Počiatocní pacienti boli detského veku, no Hosokawa si počas ich diagnostikovania spomenul na niekoľko dávnejších prípadov, s ktorými sa symptómy zhodovali. Komisia preto prezerala lekárske záznamy z predošlých rokov a narazila na ďalších pacientov (niektorí už po smrti), ktorým bola stanovená nesprávna diagnóza (otrava alkoholom, ataxia malého mozgu, neurosyfilitída, vnútorné krvácanie do mozgu a i.)³⁰. Hosokawa, ktorý bol expertom na choroby vyskytujúce sa v lokálnych podmienkach, sa už v relatívne skorom období začal domnievať, že sa nejedná o chorobu prenosnú i napriek tomu, že často postihovala viacerých členov tej istej rodiny. Napriek tomu však zostávalo faktom, že oblasť na juhu Kjúšú bola známa pre častý výskyt japonskej encefalitídy v minulosti, a rybárske osady, z ktorých pacienti pochádzali, mali hygienické podmienky na pomerne nízkej úrovni; miestne autority sa preto rozhodli konať v rámci svojich možností a nechali vydezinfikovať domovy pacientov. Tento krok však mal nanešťastie iba negatívny účinok – strach ľudí z nákazy tak len narástol a s ním aj sociálna izolácia obetí. Obavy a strach dokonca postihol aj sestričky, a tak sa Hosokawa a Itó Hasuo, šéf mestského zdravotného úradu, rozhodli aspoň dočasne pacientov presunúť do izolačnej nemocnice, označiť ochorenie za pôvodom neznámu prenosnú encefalitídu a kontaktovať prefekturálne zastupiteľstvo a Ministerstvo zdravotníctva a sociálnej starostlivosti*. Takisto zažiadali o pomoc fakultu medicíny Kumamotskej univerzity a požiadali ich o vykonanie nevyhnutých bakteriologických a virologických testov³¹.

3.1. Pátranie po príčine ochorenia

Štyria profesori z univerzity v Kumamote, ktorý osobne prišli na prehliadky do Minamaty, počas svojej návštevy predbežne vyjadrili domnienku, že sa pravdepodobne o infekciu vírusového charakteru nejedná. Štyria pacienti boli po návšteve bezplatne

* Ďalej už len skracované na Ministerstvo zdravotníctva

³⁰ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjó*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 8

³¹ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 7-9

prevezení a hospitalizovaní v univerzitnej nemocnici za účelom ďalších pozorovaní ³². Vedci z univerzity sa následne zamerali na výskum; spoločne s vyšetrovaním pacientov bol dôraz kladený testy na zvieratách (predovšetkým myšiach) pomocou ktorých by sa dalo izolovať vírus alebo baktériu spôsobujúcu ochorenie. Zvieratám boli podávané odobraté vzorky z pozostatkov telesných schránok zosnulých pacientov, vody a pôdy z okolia ich obydli no i z ostatných mestských častí či lokálnej tradičnej nakladanej zeleniny. Žiadny z pokusov však nepriniesol pozitívne výsledky, a tak bola v novembri podaná správa, že sa o prenosnú chorobu nejedná ³³. Ani to však nepomohlo zmeniť strach z nákazy pri prípadnom styku s pacientmi a ním vyvolaný negatívny prístup k obetiam, ktorých počet ďalej narastal.,

Ui Džun na vývoj udalostí v Minamate aplikuje všeobecný model, ktorý je možné sledovať pri väčšine prípadoch znečistenia, pozostávajúci zo štyroch fáz: na začiatku si ľudia uvedomia prítomnosť znečistenia, na čo je zahájené hľadanie činiteľa za účelom zvolenia adekvátnych protiopatrení. Spojenie príčiny s dôsledkom pritom netrvá zvyčajne dlho, no nakoľko nie je možné pôvodcu obviňovať bez jednoznačných dôkazov, a nakoľko mocenská prevaha býva na strane znečisťovateľa, jedná sa o náročný a zdĺhavý proces. Aj keď sa podarí určiť pôvod, v rámci tretej fázy potom znečisťovateľ, prípadne tretia strana, vydá mnohé protiargumenty. Opakovaním tak jednotlivých teórií bežný pozorovateľ bez dostatočných informácií stratí prehľad o tom, čo je skutočnosťou. Tak nastupuje štvrtá fáza, ktorú Ui nazýva fázou „neutralizácie“ (ako sa v chémii neutralizujú soli s kyselinami, tak sa neutralizujú pravdivé argumenty s protiargumentmi) ³⁴. V prípade Minamaty sa medzi

³² Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 10,

Taktiež viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 17

³³ Viz. Minamatabjô kenkjûkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 799-808

³⁴ Viz., Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 146

rokmi 1956 až 1959 sa problém postupne presunul cez počiatočné tri fázy a v poslednej stagnoval takmer jedno desaťročie ³⁵.

Ministerstvo zdravotníctva vyslalo do Minamaty dvoch lekárov koncom decembra; ktorí prešetrili situáciu a neskôr podali hlásenie obsahujúce návrh na ďalší výskum. Keby bol návrh schválený, bolo by možné nadviazať na rigoróznou prácu komisie a proces pochopenia okolností a príčin choroby mohol byť oveľa rýchlejší. George sa domnieva, že by sa vďaka nemu prišlo na existenciu mnohých ďalších obetí s menej výraznými symptómami oveľa skôr a s uvedením si rozsahu katastrofy sa mohla do značnej miery zintenzívniť snaha o jej riešenie. Návrh však ministerstvo neschválilo ³⁶.

Začiatkom decembra roku 1956 bola mestskou komisiou skompletizovaná rozsiahla správa, ktorá oficiálne deklarovala, že choroba nie je infekčného charakteru, ustanovila 52 oficiálnych obetí choroby (17 už zosnulých) a podrobne popisovala symptómy a priebeh choroby ³⁷. Stala sa základom pre budúce diagnostikovanie a certifikáciu pacientov až do roku 1971; jej obsah zároveň predstavoval ťažko prekonateľnú prekážku v rámci certifikácie pre obeť s menej výraznými či trochu odlišnými symptómami, ale taktiež pre obeť žijúce mimo oblastí, v ktorých bol prvotný prieskum vykonaný ³⁸. Taktiež obsahovala dôležité vodidlo pre určenie pôvodu choroby – ako jeden z hlavných symptómov totiž správa označila zúženie zorného poľa ³⁹. Po vydaní správy pátranie po ďalších pacientoch relatívne ustalo, nakoľko sa predpokladalo, že predošlý rozsiahly prieskum bol vykonaný dostatočne dôkladne a ďalšia snaha by nepriniesla prevratné výsledky; ťažisko sa presunulo na hľadanie zdroja choroby.

Hosokawa si zakrátko po prvotnom objavenia choroby všimol veľkého počtu mačiek vyskytujúcich sa obvykle v okolí rybárskych obydli, ktoré trpeli akousi zvláštnou

³⁵ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 47

³⁶ Tamtiež, s. 49

³⁷ Viz. Minamatabjô kenkjûkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 316-322

³⁸ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 50

³⁹ Viz., Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 33-35

chorobou a ešte v októbri roku 1956 na stretnutí kumamotských lekárov vyslovil domnienku, že existuje pravdepodobnosť akéhosi prepojenia medzi týmto fenoménom a ochorením ⁴⁰. Tá sa stala indíciou pre univerzitných vedcov po tom, čo sa po prvom kole testov a pokusov od idey infekčnej choroby upustilo. Spoločným bodom pacientov bol ich pôvod z rybárskych rodín; a jediná prijateľná spojitosť medzi rybármi a mačkami predstavovala ich konzumácia morských živočíchov. Koncom januára 1957 sa tak na stretnutí vedcov (prevažne z Kumamotskej univerzity) poverených ministerstvom zdravotníctva dospelo k záveru, že na vine by mohol byť akýsi druh ťažkého kovu, vyskytujúceho sa v rybách a morských plodoch ⁴¹. To však znamenalo len začiatok strastiplnej púte; hypotéza o zapríčinení ochorenia ťažkým kovom síce bola krokom vpred správnym smerom, problém však predstavovala fáza určenia konkrétnej substancie a jej zdroja. Choroba totižto mohla byť zavinená iba jednou chemickou látkou, no i súčasnou kombináciou niekoľkých látok prípadne zlúčenín. V tomto duchu bol vytvorený zoznam všetkých potenciálnych chemických substancií, o ktorých sa vedelo, že sú pre centrálny nervový systém toxické. Zoznam obsahoval 64 položiek a nachádzala sa na ňom i ortuť ⁴².

Veľké podozrenie padlo už od počiatku incidentu na miestnu továreň a enormné množstvo odpadu vypúšťaného z jej útrobov do mora; vedci sa však museli popasovať hneď s niekoľkými ťažkosťami. V prvom rade, nakoľko bola do výskumu zaangažovaná predovšetkým fakulta medicíny, nemali mnohí žiadnu predstavu o látkach a výrobných procesoch, ktoré mohli byť teoreticky v továrni teoreticky používané, a ich prepojenie s ľuďmi z chemickej a inžinierskej fakulty bolo značne slabé. Situáciu navyše komplikoval odmietavý postoj Čissa k spolupráci a v neposlednom rade vzdialenosť medzi univerzitnými laboratóriami a mestom. Hlavne z tohto dôvodu bol Itó požiadaný, aby sa experimentálne pokúsil v mačkách vyvolať chorobu. Pokusy spočívali predovšetkým v kŕmení zvierat miestnymi rybami (ktoré mačky odmietali jesť pokiaľ neboli čerstvé,

⁴⁰ Viz., Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 10

⁴¹ Tamtiež, s. 12

⁴² Tamtiež, s. 38

v čom sa vzdialenosť univerzity ukázala byť neprekonateľnou prekážkou) a v zaznamenávaní prípadných zmien. Itó svoju úlohu plnil zodpovedne a výsledky sa zanedlho dostavili – podarilo sa mu úspešne vyvolať symptómy choroby už v marci roku 1957; pitvy v júli toho istého roku dodatočne potvrdili, že sa skutočne jednalo o chorobu Minamata⁴³.

Pátranie sa sprvu zameralo na mangán; jedným z hlavných dôvodov pre toto rozhodnutie boli podobnosti medzi prípadom v Minamate a prípadom otravy pitnej vody mangánom v Hiracuke v prefektúre Kanagawa z roku 1939⁴⁴. Spočiatku sa navyše predpokladalo, že i ak by továreň ortuť používala, neplytvala by takým drahocenným materiálom a ľahkovážne by sa ho ako odpadu nezbavovala. Vedci si taktiež neboli vedomí niekoľkých článkov, publikovaných v európskych lekárskech žurnáloch, ktoré sa zaoberali témou otravy organickou ortuťou. Teória však bola čoskoro zavrhnutá, nakoľko sa počas laboratórnych pokusov nepodarilo preukázať, že otrava mangánom nie je schopná vyvolať mnohé z charakteristických príznakov choroby⁴⁵.

Ako ďalšiu z možných substancií profesor Kitamura Šódži podozrieval selén, ktorého výskyt sa v pomerne veľkých množstvách podarilo potvrdiť zo zhromaždených údajov o regióne a mačkách. Historicky však nebol známy žiadny prípad otravy selénom, s výnimkou tzv. „slepej závrate“ dobytku v Spojených štátoch. Tá bola spôsobená konzumáciou rastlín špecifických pre oblasť tamojšieho západného pobrežia a bola pomerne ťažko vyvolateľná experimentálne; zo štúdií amerických vedcov taktiež vyplývalo, že toxicita selénu sa v závislosti od druhu stravy a typu zlúčeniny líši, pričom je možné, aby si organizmus privykol i na zvýšené hladiny⁴⁶. Ani pokusy uskutočnené pod Kitamurovým vedením nepriniesli pozitívne výsledky⁴⁷.

⁴³ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 35-36

⁴⁴ Viz. Tonda, Jarô. *Minamatabjô : Minamatabjô kenkjûkai širjô*. Kumamoto: Minamatabjô wo kokuhacu suru kai, 1969, s. 16

⁴⁵ Viz. Arima, Sumio. *Minamatabjô : nidžû nen no kenkjû to konniči no kadai*. Tokio: Seirinša, 1979, s. 33

⁴⁶ Viz. Reilly, Conor. *Selenium in Food and Health*. New York: Springer-Verlag, 1994, s. 88-89

⁴⁷ Viz. Arima, Sumio. *Minamatabjô : nidžû nen no kenkjû to konniči no kadai*. Tokio: Seirinša, 1979, s. 34

Kitamurov kolega profesor Mijagawa Kuheita tvrdil, že jedine tálium prichádza do úvahy ako potenciálna príčina; v porovnaní s intoxikáciou mangánom či selénom sa pri otrave táliom skutočne zhodovalo väčšie množstvo príznakov a jeho zvýšená prítomnosť bola z nazbieraných dát taktiež potvrdená. Testy však v konečnom dôsledku nepreukázali totožnosť s ochorením, no Mijagawa si bol svojím predpokladom istý ešte dlhú dobu a vedci, ktorí spadali pod jeho kompetenciu ho všetci v presvedčení nasledovali ⁴⁸. V rovnakom období patrilo do tohto laboratória aj britský neurológ Douglas McAlpine, ktorý prišiel na univerzitu ako navštevujúci profesor. Po prehliadke pacientov, takisto ako Mijagawa, sa i on pridal na stranu podporovateľov teórie o otrave táliom a po návrate domov o ochorení publikoval niekoľko článkov ⁴⁹.

Skupina vedcov z univerzity v Kumamote však nebola jedinými ľuďmi, ktorí sa pokúšali rozlúštiť záhadu pôvodu choroby Minamata. V apríli roku 1957 starosta mesta Hašimoto, ohlásil prvú z teórií, ktoré polemizovali a oponovali teórii ťažkých kovov. Vo svojej správe sa obrátil na ministerstvo zdravotníctva s domnienkou, že choroba bola najskôr zavinená pesticídmi a hnojivami, ktoré sa dostali do mora počas záplav v roku 1953 zapríčinených tajfúnom, a že je dokonca pravdepodobné, že sa už nevyskytnú žiadni noví pacienti ⁵⁰. Pred touto teóriou však starosta prišiel s inou - tá pre zmenu označovala za zdroj otravy muníciu a výbušniny, ktorých sa japonská armáda na konci vojny zbavila potopením v zátokách. Podľa nej munícia a bomby skorodovali a začali sa rozpadáť a zamorovať tak zátoku; Hašimoto ju však neskôr zavrhol a preferoval domnienku o pesticídoch; teórii o výbušninách sa však ujal a podporoval ju Óšima Takedži, prezident Asociácie japonského chemického priemyslu ⁵¹.

⁴⁸ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 40

⁴⁹ Viz. Arima, Sumio. *Minamatabjô : nidžû nen no kenkjû to konniči no kadai*. Tokio: Seirinša, 1979, s. 34-35

⁵⁰ Viz. Minamatabjô kenkjûkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 360

⁵¹ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 59

S ďalším vysvetlením prišli americkí vedci Halstead a Kurland, ktorí navštívili Minamatu v septembri roku 1958. Tvrdili, že v dôsledku premnoženia toxického rastlinného planktónu v zálive boli nakazené ryby; jav nazývaný aj ako škodlivé vodné kvitnutie. Neskôr, keď sa potvrdil výskyt ortuti v morských organizmoch svoju teóriu zavrhl⁵²

V roku 1959 sa nakoniec výskum na univerzite v Kumamote začal zameriavať na organickú ortuť ako možný zdroj ochorenia. Takeuchi Tadao, ktorý sa touto teóriou zaoberal už od predošlého roku, vydal v marci 1959 článok poukazujúci na podobnosti symptómov choroby Minamata a príznaky otravy organickou ortuťou. Ako indícia mu pritom poslužil článok z britského lekárskeho žurnálu Lancet, v ktorom práve McAlpine polemizoval o príčine ochorenia a v ktorom sa zmienil i o podobnosti s príznakmi otravy organickou ortuťou⁵³. Jedná sa o takzvaný Hunter-Russellov syndróm; spájajúci sa s prípadom otravy metylortuťou v Anglickej fabrike na konci tridsiatych rokov. Tamojší robotníci, ktorí sa dostali do priameho styku s touto toxickou látkou cez respiračnú sústavu, boli neskôr pozorovaní a u niekoľkých z nich sa známky otravy prejavili v podobe ataxie, poruchy reči a zúženia zorného poľa⁵⁴.

Na konci tohto článku však uviedol, že nie je doposiaľ jednoznačné, či sa organická ortuť skutočne v zálive nachádza alebo nie. Vedcom sa totižto doposiaľ podarilo dokázať používanie ortuti v továrni len anorganickej forme (pri procesoch výroby vinylchloridu a acetaldehydu). Ohromujúci dôkaz podporujúci teóriu poskytla analýza vzoriek z bahna mestskej zátoky, ktorá preukázala priamu závislosť medzi úrovňou koncentrácie ortuti a vzdialenosťou od vývodu odpadovej vody fabriky. Podľa rozboru ďalej pri samotnom

⁵² Viz. „*Minamatabjô ni kokusaiteki mesu*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 18. september 1958

⁵³ Viz. Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 49-50

⁵⁴ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 162-163

mieste vyústenia odpadu dosahovala koncentrácia až 2 kilogramov ortuti na tonu ⁵⁵, čo predstavuje dvojnásobok úrovne bežnej životaschopnej bane (spoločnosť si tento fakt neskôr uvedomila a zriadila dcérsku spoločnosť na opätovné získavanie ortuti ⁵⁶). Po tomto neuveriteľnom zistení sa mnoho ďalších z univerzity pridalo k Takeučimu. Všeobecne sa predpokladalo, že továreň je hlavným zdrojom ortuti, a že tá má na svedomí ochorenie; stále však chýbalo vysvetlenie, akým spôsobom sa forma anorganická premenila na formu organickú. Prevládajúcou domnienkou však bolo, že tento proces prebieha v morskej vode alebo v samotných morských živočíchoch ⁵⁷.

3.2. Kontroverzný prístup spoločnosti

Je relatívne náročné určiť presný časový bod, v ktorom si vedenia Čissa plne uvedomilo rozsah škôd spôsobených svojím nezodpovedným konaním, najmä pokiaľ ide o prípad samotného ochorenia; faktom však ostáva, že už krátku dobu po spustení prevádzky bol zaznamenaný úhyn suchozemských i morských živočíchov nemajúci obdoby – továreň si už od relatívne skorej fázy celého incidentu musela aspoň do určitej miery uvedomovať svoju zodpovednosť. Jednalo sa však o tú istú továreň, ktorá nebrala ohľad ani na svojich zamestnancov, či ich bezpečnosť (pre jednoduchú ilustráciu posluži notoricky známy výrok zakladateľa Nogučiho, ktorý sa v súvislosti s robotníkmi vyjadril „Nepovažujte ich za ľudí, používajte ich ako kone!“⁵⁸, či fakt, že riziko na úraz pri výrobe vyniklo pripadalo na 422 pracovníkov z 1000 ⁵⁹) a z jej prístupu v rámci celého problému sa dá jednoznačne povedať, že vedomky i nevedomky sa vyhýbala zodpovednosti akokoľvek to bolo možné. Mimo množstvo iných dôkazov to potvrdzuje aj zúfalý pokus o odklonenie trasy odpadovej vody z prístavu Hjakken do delty rieky Minamata; George sa domnieva, že

⁵⁵ Viz. Tonda, Jaró. *Minamatabjô : Minamatabjô kenkjúkai širjó*. Kumamoto: Minamatabjô wo kokuhacu suru kai, 1969, s. 42

⁵⁶ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 50

⁵⁷ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 57

⁵⁸ Viz. Uí, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 25

⁵⁹ Viz. Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšúši“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 332

vedenie továrne dúfalo vo väčší rozptyl a roznesenie chemikálií na väčšej ploche, kde by sa stali neškodnými; plán však dopadol katastrofálne – toxické látky sa síce vďaka prúdeniu rieky vo väčšej miere rozptýlili no dostavil sa úplne opačný výsledok v podobe zamorenia celého mora Širanuikai ⁶⁰.

Keď sa vedci z Kumamotskej univerzity snažili domôcť sa vzoriek z továrne, Ničicu nebolo ochotné spolupracovať a na odôvodnenie použila vyhlásenie, že operuje pod dozorom MITI* a preto bez písomného súhlasu nemôže vyhovieť akýmkoľvek žiadostiam tohto typu ⁶¹. Po tom, čo sa vedcom povolenie podarilo získať, im spoločnosť odmietla povoliť vstup do komplexu fabriky a trvala na tom, že im vzorky dodá sama; čím od začiatku bola spochybnená ich vierohodnosť a skutočný zdroj pôvodu ⁶². Ďalší príklad rozporuplného konania spoločnosť preukázala počas Halsteadovho a Kurlandovho pobytu; keď sa Kurland pokúšal kúpiť miestne ryby, ktoré by mu poslúžili ako vzorky a ktoré mal v úmysle zobrať do Ameriky a podrobiť ich podrobnej analýze, Čisso mu v tom zabránilo strategickým vykúpením všetkých rýb z lokálneho trhu. Kurland bol tak prinútený požiadať o vzorky na mestskom zdravotnom úrade. Obdobných preventívnych zákrokov spravila spoločnosť omnoho viac, počínajúc odmietaním či zámerným vynechaním esenciálnych údajov pri poskytovaní informáciách o výrobe; neposkytovaním vzoriek rýb z delty rieky ale z jej toku (ktorý sa nachádzal ešte pred vývodom odpadovej vody) či zúčastňovaním sa vedeckých konferencií na univerzite v Kumamote v úlohe pozorovateľa za účelom získania vhodných protiargumentov voči jej vedcom ⁶³.

V polovici júla roku 1959 publikovali noviny Asahi šinbun článok, obsahujúci teóriu profesorov označujúcej organickú ortuť za zdroji ochorenia, ku ktorej sa dopracovali po mnohých rozboroch, pokusoch a pozorovaniach; na ktorého konci je taktiež spomenutá

* Z anglického Ministry of International Trade and Industry (Ministerstva medzinárodného obchodu a priemyslu), v texte je ďalej používaná v tejto zaužívanej skrátenej forme

⁶⁰ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 54-55

⁶¹ Tamtiež, s. 53

⁶² Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 39

⁶³ Viz. Minamatabjô kenkjūkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 532

domnienka, že ortuť je do mora vypúšťaná továrňou Šin Ničicu a že sa mení na svoju organickú formu v rybách a kôrovcoch ⁶⁴. Po vydaní tohto článku bolo zvolané krízové stretnutie vedenia továrne, na ktorom všetci okrem jedného z predstaviteľov neboli ochotní uveriť vysvetleniu výsledkov výskumu univerzity, prezentovanými Hosokawom ⁶⁵. Vedenia sa preto rozhodlo zhromaždiť vhodné argumenty a následne teóriu poprieť. Spoločnosť medzi júlom a októbrom tak vypracovala štyri letáky, ktorými sa pokúšala teóriu zdiskreditovať ⁶⁶. Hlavná stratégia pritom spočívala v získaní nadradeného vedeckého postavenia, ktoré by umožnilo jednoduchšie spochybnenie miestnej univerzity, a v podaní akéhokoľvek možného argumentu, ktorý by bol v odporoval teórii o ortuti. otravy ortuťou, bez ohľadu na to, že si samotné argumenty občas odporovali navzájom.

Prvý pamflet zosmiešňoval postavenie vedcov pripomienkou o tom, že pred súčasnou teóriou za príčinu považovali množstvo iných látok, no potom svoje tvrdenia stiahli; a že ešte stále niektorí z univerzity považujú za zdroj tálum. Ďalej obsahoval aj nasledujúce argumenty: „organická ortuť sa v rybách a kôrovcoch zo zálivu nenachádza“; „sú oveľa pravdepodobnejšie zdroje organickej ortuti, napríklad poľnohospodárske hnojivá“ a „napriek tomu, že továreň vypúšťa menšie množstvo anorganickej ortuti, táto sa nemá ako stať organickou“ ⁶⁷, a to i napriek vlastnému tvrdeniu, že sama žiadny výskum v tej oblasti nekonala ⁶⁸. Ďalej Čisso poukazovalo na to, že existuje množstvo tovární používajúcich rovnaké výrobné procesy v iných krajinách, no napriek tomu neboli nikdy objavené podobné ochorenia. Táto argumentácia však od začiatku nebola založená na skutočnosti, nakoľko v rokoch 1930 a 1933 boli v Európe publikované dva varovné články poukazujúce na riziko otravy metylortuťou, ktorá vznikala ako vedľajší produkt pri výrobe

⁶⁴ Viz. „*Minamatabjô no gen'in ha júki suigin*“, Asahi šinbun, 14. júl 1959

⁶⁵ Viz. Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 57

⁶⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 58

⁶⁷ Viz. Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 80

Taktiež viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšûši*“. Tokio: Čikuma šodô, 1995, s. 347

⁶⁸ Viz. Minamatabjô kenkjûkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 532

acetaldehydu.; to, či si ich existencia bola vedomá alebo nie, však spoločnosť nikdy nepriznala ⁶⁹.

Do druhého letáku spoločnosť pridala Hašimotovu teóriu o munícii bez priloženia akýchkoľvek dôkazov, ktoré by ju podporovali (univerzitu jej vyvrátenie stálo množstvo času a snahy; nakoniec sa však podarilo potrebné svedectvo získať) ⁷⁰. Pri treťom pamflete ostalo len pri návrhu, nakoľko sa ani trochu nepridržiaval vedeckej logiky ⁷¹, po jeho revízii bol ako vydaný ako štvrtý leták; medzi ktorého hlavné argumenty patrilo vyhlásenie, že choroba Minamata sa nevyskytla v žiadnej inej oblasti v Japonsku, v ktorej sa nachádzala továreň produkujúca acetaldehyd a vinylchlorid (necelých päť rokov po vydaní tohto letáku bol v prefektúre Niigata potvrdený objav „druhej choroby Minamata“). Leták takisto nabádal, že vedci z univerzity neprišli s dôkazom, ako sa anorganická ortuť mohla v mori premeniť na organickú. Argument bol pádny až do roku 1961, kedy sa podarilo dokázať vznik organickej formy priamo v rámci výrobného procesu. Ako posledné Čisso vytýkalo, že nebola objavená žiadna organická ortuť v telách mačiek, ktorým bola do jedla primiešaná odpadová voda z továrne či bahno zo zátoky obsahujúce ortuť a že sa v nich nepodarilo vyvolať chorobu. Zároveň tvrdilo, že nejestvuje žiadna spojitosť medzi odpadovou vodou z továrne a organickou ortuťou a že takisto vzťah medzi organickou ortuťou a chorobou Minamata je veľmi pochybný ⁷².

V tomto istom období sa Hosokawa v rámci vlastnej iniciatívy rozhodol pre zahájenie experimentov, a od júna roku 1959 začal podávať mačkám odpadovú vodu pochádzajúcu z rozličných miest továrne ⁷³. Takto sa mu 28. septembra u mačky číslo 375 a neskôr 6. októbra u mačky číslo 400 podarilo reprodukovať symptómy zhodné

⁶⁹ Viz. Minamatabjó kenkjú kai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 9

⁷⁰ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 59

⁷¹ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 85

⁷² Tamtiež, s. 86

⁷³ Tamtiež, s. 86-88

s chorobou Minamata, ktorú následne potvrdila autopsia ⁷⁴. S pokusmi mal v pláne pokračovať, no po podaní hlásenia o tomto dôležitom objave mu bolo nariadené s akýmkoľvek ďalším výskumom prestať. O rok neskôr sa však situácia zmenila a po zmene vedúceho výskumného oddelenia, mu bolo opäť povolené pokračovať. Keďže bol Hosokawa už v dôchodkovom veku, vedenie Čissa sa pravdepodobne obávalo, že ak mu ďalšie pokusy nepovolí, rozhodol by sa jednoducho odísť a zverejniť svoje objavy ⁷⁵. Súčasne však musel prisľúbiť, že o svojich nálezoč bude mlčať.

3.3. Prelomový bod

Ministerstvo zdravotníctva 12. novembra 1959 prijalo správu od Vyšetrovacej komisie hygieny potravín (Šokuhin eisei čósakai), ktorá bola prevažne založená na výskume z univerzity v Kumamote. Správa charakterizovala choroba Minamata ako ochorenie, ktoré „býva zapríčinené konzumáciou veľkého množstva rýb a kôrovcov zo zátoky v Minamate a okolitých oblastí; je otravou jedla napádajúcou hlavne centrálny nervový systém. Hlavnou príčinou je zlúčenina organickej ortuti.“⁷⁶

V Minamate v tomto práve v tomto období hrozilo vyhrotenie situácie medzi továrňou a búriacimi sa rybármi, ktorí sa domáhali odškodného a zákazu vypúšťania odpadovej vody z továrne. V takejto krízovej situácii sa ocitlo ministerstvo pod značným tlakom na zaujatie oficiálneho stanoviska. Tomu sa však nakoniec vyhlo; prefekturálny guvernér Kumamota, Teramoto Hirosaku, totiž informoval ministra o úspešnej dohode na sprostredkovanie rokovaní medzi rybármi a Čissom (vyjadrenie z jeho strany však bolo predčasné, nakoľko sa prezident spoločnosti rozhodol rokovať až deň na to). K týmto dobrým správam ešte prispelo hlásenie od MITI, v ktorom Kijoura Raisaku, známy a rešpektovaný japonský vodný inžinier, popieral teóriu o ortuti. Vychádzal zo svojich

⁷⁴ Viz. Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšūši“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 356

Taktiež viz. Tonda, Jaró. *Minamatabjó : Minamatabjó kenkjúkai širjó*. Kumamoto: Minamatabjó wo kokuhacu suru kai, 1969, s. 135

⁷⁵ Viz. Minamatabjó kenkjúkai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 2. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 987

⁷⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 61

meraní výskytu množstva ortuti v morských živočíchoch z Minamaty a porovnania týchto hodnôt s rôznymi inými miestami v krajine; výsledkom bolo, že Minamata nedosahovala úrovně iných miest, z čoho vyvodzoval, že ortuť nemôže byť príčinou ochorenia ⁷⁷. Z týchto dôvodov tlak politický tlak na ministerstvo opäť poľavil a to sa rozhodlo správu spratať pod stôl ⁷⁸.

V ďalších snahách o spochybnenie teórie o otrave ortuťou prišiel Kijoura s novou domnienkou v apríli roku 1960; v tejto tvrdil, že choroba bola zapríčinená jedovatými amínmi, ktoré sa utvorili počas hnilobného procesu rýb. Z logického hľadiska je len ťažko uveriteľné, že by sa rybári, ktorí sa celý život venovali len tomuto remeslu, zrazu dobrovoľne rozhodli jesť pokazené ryby. Kijoura svoje tvrdenie snažil podporiť experimentmi, v rámci ktorých vstrekoval myšiam výťažky z rýb z Minamaty a ortuť. Pokusy potvrdzovali jediné, že vstreknutie amínov skazených rýb privodilo zvieratám podivuhodnú smrť. Ako sa však vedci z univerzity v Kumamote vyjadrili, jedná sa o bežný fenomén; a injekčným vstrekaním roztoku s ortuťou sa od riadneho metabolického spracovania značne líši – a preto nemá táto teória vlastne žiadny zmysel ani súvis s ochorením ⁷⁹. Kijourovu teóriu však následne prepracoval Tokita Kikudži, farmakológ z univerzity Tóhó. Ten veľmi podrobne na 67 stranách svojej práce popísal rozmanité testy, monitorovanie telesných funkcií, analýze krvi a moči, no v konečnom dôsledku nepotvrdil, že by jeho experimenty s amínmi potvrdili vyvolanie symptómov choroby Minamata. Na záver správy však nezabudol vysloviť poďakovanie spoločnosti Čisso, z čoho sa pomerne ľahko dá odhadnúť zámer jeho rigorózneho práce ⁸⁰.

Dôležitý prelom nastal 17. februára 1963, keď noviny Kumamoto ničiniči šinbun zverejnili článok popisujúci vedeckú schôdzu z predošlého dňa. Na tej sa profesor

⁷⁷ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 62

⁷⁸ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 112

⁷⁹ Tamtiež, s. 152

⁸⁰ Tamtiež, s. 153

Irukajama Kacuró prezentoval výsledky svojej práce, v ktorej sa mu podarilo preukázať vznik organickej ortuti priamo pri výrobnom procese acetaldehydu ⁸¹. Tým sa mu podarilo zaplniť posledné prázdne a diskutabilné miesto v rámci teórie o ortuti a zároveň sa mu tak podarilo skompletizovať dôkaz potvrdzujúci vinu Ničicu. Po ohlásení Irukajamovho objavu sa vedci v továrni pustili do vlastného pátrania, aby napokon zistili, že organická ortuť bola skutočne vedľajším produktom pri produkcii acetaldehydu; výsledky však, takisto ako Hosokawove experimenty, neboli verejne ohlásené ⁸².

Od prvej oficiálnej správy o náleze choroby zo dňa 1. mája 1956 sa za niekoľko krátkych mesiacov podarilo vďaka enormnému úsiliu členov Komisie protiopatrení voči zvláštnej chorobe podarilo obrovský kus práce za účelom objavenia pôvodu choroby. Pátranie sa však potom značne spomalilo a zatiaľ čo sa vedci snažili určiť a príčinu choroby, narážali na neustále prekážky zo strany továrne i zo strany vlády. To v konečnom dôsledku spomalilo celý proces natoľko, že sa až o tri roky neskôr v roku 1959 preukázalo, že sa jedná o otravu organickou ortuťou, pričom na odhalenie jej samotného pôvodu boli potrebné ďalšie štyri roky. I napriek tomu však v prípade ostávalo niekoľko otvorených otázok. Vedci ešte dlho nevedeli objasniť, prečo sa ochorenie nevyskytlo aj v iných oblastiach, v ktorých sa nachádzali továrne vyrábajúce acetaldehyd; a taktiež zostávala záhadou absencia ochorenia počas prvých dvadsiatich rokov odkedy továreň začala pri produkcii používať ortuť. Na tie sa podarilo nájsť odpovede až v roku 1998; Nišimura Hadžime spoločne s Akagi Hirokacuom kombináciou interných informácií z Čissa a dát zhromaždených na univerzite poskytli dodatočné vysvetlenie – v roku 1951 sa továrni vďaka inováciám podarilo urýchliť výrobný proces acetaldehydu, čím sa zvýšilo množstvo organickej ortuti používanej ako katalyzátora; zároveň bolo pôvodné oxidačné činidlo nahradené kyselinou chlórovou. Kyselina však bola recyklovaná z iných továrenských

⁸¹ „*Minamatabjô no gen'in de happjô*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 17.február 1963

⁸² Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 68

procesov a nebola v najrýdzejšej forme, čo zapríčinilo vznik veľkého množstva odpadu vo forme peny. Táto pena, obsahujúca veľké množstvo organickej ortuti sa potom po vypustení do zálivu v kombinácii so slanou morskou vodou stávala ľahšie rozpustnou a postupne začala tráviť potravinový reťazec ⁸³.

4. Odozvy

Znovuvybudovanie krajiny, oživenie ekonomiky, industrializácia a modernizácia; inými slovami premena Japonska na medzinárodnú veľmoc, predstavovala hlavný cieľ povojnovej politiky. Cesta, ktorá viedla k jeho splneniu, bola dlhá a náročná; a vláda sa rozhodla nezastaviť sa pred žiadnou prekážkou. Šin Ničicu predstavovalo pre MITI, ktoré v tomto období malo hlavné slovo, nenahraditeľnú existenciu – látky, ktoré produkovalo, boli všeobecne široko využívané a nevyhnutné pre ďalší chemický rozvoj; podiel jeho výroby na celoštátnej produkcii bol nezanedbateľný a pomohol udržiavať dovoz na minime; a v rámci plánov na prechodu na petrochemický priemysel sa s ním rátalo ako s jednou z kľúčových spoločností ⁸⁴. Národné ciele tohto charakteru preto odsunuli akýkoľvek ohľad na obete a vopred definovali postoj, aký vláda voči incidentu zaujala.

S rastúcou produkciou továrne sa zvyšovalo množstvo vypúšťaných škodlivín a rozširovalo a zintenzívňovalo zamorenie životného prostredia. V priamej úmernosti k tomu klesal úlovok a finančná situácia a životné podmienky rybárov sa zhoršovala. Situácia, v ktorej sa tak ocitli, im nedávala na výber, a tak boli obete znečistenia donútené domáhať sa odškodnenia od spoločnosti. Na konci roku 1959 sa tak problém v Minamate dočkal od Čissa „trojitého riešenia“ – vyplatenia odškodného združeniam rybárov, udelenia bolestného pacientom a vybudovanie čističky odpadu ⁸⁵.

⁸³ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 69-70

⁸⁴ Viz. Minamatabjō kenkjūkai. *Minamatabjō džiken širjōšū, 1926-1968*, zv. 2. Fukuoka: Aši šobō, 1996, s. 973-974

⁸⁵ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 71

4.1. Vyrovnanie so združením rybárov z Minamaty

Združenie rybárov sa prvý krát domáhalo odškodného a podstúpilo priame rokovania so spoločnosťou ešte dávno pred tým, než choroba vôbec vypukla; konkrétne už v roku 1925. Žiadalo náhrady za škody, ktoré vznikli v rámci znečistenia spôsobeného továrňou. Na ďalší rok sa Čisso rozhodlo dať im tzv. „bolestné“ („mimaikin“) vo výške 1500 jenov s výmenou za prísľub, že sa v budúcnosti už rybári nebudú domáhať odškodnenia ⁸⁶. Dôležitým pri týchto prvých jednaniach je fakt, že spoločnosť zaplatenú čiastku nazvala „súcitným“, čím poprela všetku zodpovednosť za vzniknutú situáciu; a ďalej klauzula o prísľube, ktorou sa snažili vyriešiť problém natrvalo. Tieto dva kľúčové body sa od tohto okamžiku stali pevnou súčasťou akýchkoľvek ďalších jednaní. Neuveriteľne zarážajúcou bola však nízka suma, ktorú sa Čisso rozhodlo vyplatiť; tá istá spoločnosť, ktorá v 20tych rokoch základné imanie 22 miliónov jenov a mohla si v tej dobe dovoliť zaplatiť milión jenov za licenciu na výrobný proces amoniaku, nebola ochotná poskytnúť ani len stotinu tejto sumy z licencie na odškodnenie rybárov ⁸⁷.

Nové bolestné sa podarilo vymôcť si od Ničicu v roku 1943, jednalo o sumu 152,500 jenov; a to i napriek tomu, že podľa pôvodnej dohody zamietala akceptácia budúcich požiadaviek. Spoločnosť však žiadosti vyhovel, čo naznačuje pravdepodobnú uvedomelosť si situácie znečistených a zdevastovaných lovísk ⁸⁸. Na oplátku však touto dohodou Čisso získalo práva k dvom oblastiam lovu rýb. Po rozpade a novovytvorení združenia v roku 1949, sa rybári opäť domáhali finančnej kompenzácie, nakoľko problémy so znečistením neustávali, no po prvotnom neúspechu sa im nanovo podarilo v roku 1951 vyjednať čiastku 500,000 jenov, a o ďalšie dva roky spoločnosť pristúpila na ročné vyplácanie 400,000 jenov za predošlé aj budúce škody súvisiace s lovom. Trvala však na

⁸⁶ Viz. Minamatabjó kenkjúkai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 232-238

⁸⁷ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 73

Taktiež viz. Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšúši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 309

⁸⁸ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjó*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 9-10

tom, že už nepristúpi na akékoľvek ďalšie prosby či požiadavky v budúcnosti a zároveň novou dohodou získala práva na prímorské územia na účel skládky o rozlohe 59,560 m² ⁸⁹.

Nové a nové dohody však predstavovali vždy iba dočasné riešenie. Čisso nikdy nepristúpilo na takú dohodu, aby rybári neboli nútení živiť. Od doby, kedy továreň začala zamorovať záliv odpadovou vodou, začala morská fauna a flóra prudko chátrať. V porovnaní priemerného ročného úlovku za obdobie medzi rokmi 1950-1953, ktorý bol 32,656 kilogramov, množstvo chytených rýb prudko klesalo a v roku 1957 predstavoval úlovok už len 2,884 kilogramov ⁹⁰. Rybári doslova prichádzali o obživu, preto sa nemožno ani diviť, že ich počet výrazne klesal; z prieskumu vyplýva, že zatiaľ, čo v roku 1945 sa k tomuto remeslu hlásilo v samotnom meste približne 400 ľudí, o desať rokov neskôr to už bolo len 259 ľudí (a o ďalších desať rokov neskôr už len 207 ľudí a tento klesavý trend pokračoval aj neskôr) ⁹¹. Dostávalo sa im síce podpory od mesta, nepoberali ju však všetci a jednalo sa len o veľmi nízke čiastky, ktoré nestačili ani len na dočasné vytrhnutie z biedy ⁹². Rybári boli v zúfalej situácii; predávali alebo dávali do zástavy lode, siete, výbavu, no všetko to boli iba jednorazové riešenia. Rodiny sa rozpadali; rozširovali sa chýry o manželkách, ktoré utiekli, či o rodičoch, ktorí boli nútení predať svojich potomkov ⁹³. Po publikovaní článku v Asahi šimbun o takmer preukázanej teórii pôvodu znečistenia, sa navyše predajcovia rýb ocitli v slepej uličke; miestny úlovok takto verejne začal byť považovaný za toxický a stal sa nepredajným. V snahe vyhnúť sa vlastnému krachu sa preto zaviazali nenakupovať od lokálnych rybárov až dokým Šin Ničicu nenainštaluje čistiace zariadenie ⁹⁴. Rybári takto prišli o posledné zvyšky nádeje; už predtým boli nútení vydávať sa ďaleko od pobrežia v snahe uloviť nezamorené ryby, sľubom obchodníkov sa

⁸⁹ Viz. Minamatabjô kenkjûkai. *Minamatabjô džiken širjôšû, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobô, 1996, s. 66-68

⁹⁰ Tamtiež, s. 366-373

⁹¹ Viz. Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšûši“. Tokio: Čikuma šodô, 1995, s. 351

⁹² Viz. Šin Minamata-ši šî hensan iinkai. *Šin Minamata-ši šî, Minamata: Minamata-ši*, zv. 2, 1991, s. 702-703

⁹³ Viz. Ui, Džun. *Kôgai no seidžigaku : Minamatabjô wo otte*. Tokio: Sanseidô, 1968, s. 54

⁹⁴ Viz. Tonda, Jarô. *Minamatabjô : Minamatabjô kenkjûkai širjô*. Kumamoto: Minamatabjô wo kokuhacu suru kai, 1969, s. 95

však aj táto možnosť stala bezpredmetnou. Združenie bolo v koncoch a rozhodlo sa vymôcť si novú kompenzačnú dohodu.

Na spoločnom stretnutí takto najprv bola sformulovaná petícia adresovaná prefekturálnej správe, v ktorej sa rybári domáhali finančného odškodnenia pre seba a aj pre pacientov, urýchléné zistenie príčiny ochorenia, vyčistenie zamorených oblastí a ekonomickú asistenciu pri obnovení rybolovu. Zároveň sa dožadovali oficiálneho zákazu lovu rýb; ten by ich totižto podľa ústavy oprávňoval na kompenzáciu priamo od štátu⁹⁵. Ich požiadavky však ostali nevypočuté. Domáhali sa preto pomoci od mestských autorít, tie im však len sľúbili preskúmanie situácie. Čím sa bieda rybárov prehlbovala, tým sa stávali čoraz nepokojnejšími a rozhodli sa konať.

Združenie usporiadalo demonštráciu, ktorá sa pretlačila do továrne a domáhala sa priamych rokovaní s vedením. Na tých následne vyslovili požiadavkou na odškodné vo výške jednorazovej sumy 100 miliónov jenov (jednalo sa len o kompenzáciu strát na rybolove) a ročnej vyplácaní 4 miliónov jenov. Zároveň sa domáhalo, aby spoločnosť vyčistila záliv a postavila filtračné zariadenie pre odpadovú vodu. Spoločnosť bola ochotná pristúpiť na „okamžité bolestné“ v podobe 3 miliónov jenov, ročné odškodné 1 milión jenov. Zároveň označila more za verejné priestranstvo a vyjadrila požiadavku, aby sa o tento problém postarala prefektúra; filtračné zariadenie prisľúbila postaviť do marca budúceho roku. Zároveň zahrnula ponuku kúpiť časť územia prístavu Hjakken za 2 milióny jenov. Rybári, ktorí sa však kvôli odpadu zo spoločnosti ocitli bez práce, sa odmietli vzdať, a tak po spoločnom prieskume zálivu a preverení neschopnosti rybolovu Čisso zvýšilo sumu na 13 miliónov jenov. Suma však stále predstavovala len o čosi viac ako jednu desatinu pôvodne žiadanej kompenzácie, a po ďalšom naťahovaní a odkladaní stretnutí rybárov došla trpezlivosť; vtrhli na poschodie, v ktorom sa nachádzala rokovacia miestnosť a rozhodli sa nepustiť nikoho z vedenia, dokým vedenie Ničicu nepristúpi na ich

⁹⁵ Viz. Minamatabjó kenkjúkai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 138

požiadavky. Napätie sa stupňovalo až bola privolaná polícia; tá sa situáciu pokúsila riešiť, čo vyústilo v násilie a niekoľkých zranených ⁹⁶. Vedením ďalších stretnutí bol poverený starosta mesta, ktorý zostavil komisiu a jej sprostredkovaním bol nakoniec prijatý nasledovný kompromis : jednorazové odškodné vo výške 35 miliónov jenov, ročné odškodné 2 milióny jenov a záväzok spoločnosti na rekultiváciu pôdy prístavu a jej poskytnutie združeniu ⁹⁷. I keď sa konečná výška odškodného mohla javiť ako veľká výhra pre rybárov, v skutočnosti tomu tak nebolo; peniaze, ktoré takto dostali, postačili iba na čiastočné splatenie ich dlhov ⁹⁸.

V rámci týchto v istom zmysle svojho druhu prvých vážnych rokovaní je dôležité vytýčiť niekoľko dôležitých faktov. Sprostredkovacia komisia, ktorú starosta zriadil, pozostávala zo starostu, jeho zástupcu, dvoch zástupcov prefekturálneho zhromaždenia a piatich členov mestskej rady (z ktorých traja boli zamestnancami Čissa); ako Ui podotýka, všetci z týchto členov si boli dobre vedomí miery, do akej mesto záviselo na továrni. Ani jeden z členov komisie nebol členom združenia minamatských rybárov a favorizovaná strana bola preto jednoznačne strana spoločnosti ⁹⁹. Zároveň sa tento stret stal akousi štandardnou šablónou postupu Šin Ničicu pri budúcich rokovaniach – tie sa uskutočňovali až pod vplyvom externého nátlaku, pričom spoločnosť nebola ochotná priznať zodpovednosť za ochorenie; finančné odškodnenie rybárov sa však nebránila ¹⁰⁰.

4.2. Kumamotská prefekturálna aliancia rybárskych združení

Po urovnaní sporu s miestnymi rybármi ubehli necelé dva mesiace a na Čisso sa obrátila so svojimi požiadavkami oveľa väčšia skupina – prefekturálna aliancia rybárskych združení. Domáhala sa, aby továreň okamžite zastavila vypúšťanie odpadu dokým nebude

⁹⁶ Viz. „*Keikantai cui ni džicurjoku kóši*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 19. august 1959

⁹⁷ Viz. Minamatabjó kenkjúkaí. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 115

⁹⁸ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 81

⁹⁹ Viz. Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968, s. 71

¹⁰⁰ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 77

skompletizované filtračné zariadenie; aby zátoky bola vyčistená, aby bolo zaplatené odškodné za straty na príjmoch z rybolovu a taktiež i odškodné pacientom trpiacim chorobou Minamata. Čisso však odmietlo vypúšťanie odpadu zastaviť, argumentujúc neexistenciou dôkazov, že by sa jednalo o príčinu choroby a sa vyjadrilo, že odpad z továrne nebol uznaný za príčinu ochorenia a preto nie je dôvod zastaviť jeho vypúšťanie a v súvislosti s odškodným sa poprelo potrebu platiť kompenzácie mimo Minamaty.

Aliancia sa tiež domáhala, aby bol štátom schválený prísnejší zákon na ochranu proti znečisťovaniu vody ¹⁰¹. Niekoľkí hlavní predstavitelia sa tak vydali 20. októbra do Tokia za účelom apelovania na vládu a stretli sa s pochopením; výsledkom ich cesty bolo zváženie vyslanie vládnej delegácie na prešetrenej súčasnej situácie a vyslovenie súhlasu za potrebu špeciálneho zákona, ktorý by problémy v Minamate pomohol vyriešiť. O necelý týždeň na to prefekturálna správa v Kumamote ohlásila svoj návrh na zákon pre parlament; podľa ktorého mali byť zriadené tri komisie - na zistenie príčiny choroby; na označenie oblastí nebezpečných pre rybolov a na kompenzáciu rybárov; a na certifikáciu pacientov, ktorých liečbu by zaistilo ministerstvo zdravotníctva; pričom všetky výdaje mali byť platené zo štátneho rozpočtu ¹⁰². Nepadla však žiadna zmienka o postupne odhalení príčiny znečistenia ani o Čisse; vláda sa snažila vyhnúť sa škandálom a problém rýchlo doriešiť ¹⁰³.

Vládna delegácia vyslaná do Kumamota dorazila 1. novembra a ešte v ten istý deň zahájila verejný výsluch. Počas toho padlo množstvo kritiky na lokálnu samosprávu ale najmä na Šin Ničicu. Na ďalší deň sa delegácia stretla s rybármi a obeťami, navštívila nemocnicu a vykonala obhliadku zátoky ¹⁰⁴. Návšteva však bola na ďalší deň prerušená výtržnosťami zo strany rybárov, ktorí sa pretlačili do továrne; incident sa neobišiel bez zranení a musela byť povolána polícia.

¹⁰¹ Viz. Minamatabjó kenkjúkaí. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 173-174

¹⁰² Viz. „Zengaku wo kokkó futan ni“, Kumamoto ničiniči šinbun, 27. október 1959

¹⁰³ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 83-86

¹⁰⁴ Tamtiež, s. 88-89

Po kritike zo strany delegácie, prefekturálna komisia priklonila na stranu rybárov a snažila sa presadiť špeciálny zákon o regulácii znečistenia. Keby vošiel do platnosti, zakázal by Čissu akékoľvek ďalšie vypúšťanie odpadu; pred zvolaním prefekturálneho zhromaždenia sa však proti návrhu postavil samotný prefekturálny guvernér a miesto toho navrhol obnoviť snahu sprostredkovať rokovania medzi alianciou a továrňou. Zanedlho boli vyjednávania opäť zahájené a obe strany sa nakoniec 17. decembra 1959 sa nakoniec obe strany dohodli na nasledujúcich podmienkach : okamžité odškodné 35 miliónov jenov vyplatené aliancii (z ktorých 10 miliónov bolo vrátených spoločnosti ako odškodné za vandalizmus počas demonštrácií), zriadenie fondu na obnovenie rybolovu vo výške 65 miliónov jenov (pričom obe strany mali pokrok sledovať a v budúcnosti sa dohodnúť na podmienkach návratu kapitálu a úrokov), záväzok továrne dokončiť čističku do jedného týždňa a s tým spojená záruka absencie akýchkoľvek obmedzení továrne v rámci množstva odpadovej vody ¹⁰⁵. Posledná klauzula, ako aj v predošlých prípadoch, obsahovala prísľub aliancie nedomáhať sa ďalších kompenzácií, aj keby sa odpad z továrne preukázal byť príčinou choroby, za predpokladu, že sa množstvo a toxicita odpadu nezvýši ¹⁰⁶.

Podmienky kompenzácie možno navodzujú dojem, že aliancia pochodila lepšie ako minamatské združenie rybárov, no v priemere sa jednalo len o 5,000 jenov na jedného člena, čo nepredstavovalo ani desatinu z odškodného, ktoré si vybojovali miestni rybári.

4.3. Boj za práva pacientov

Pacienti, ktorí trpeli chorobou Minamata mali zo všetkých poškodených jednoznačne najznevýhodnenejšie podmienky v boji za svoje práva. Choroba bola spôsobovaná konzumáciou otrávených rýb, ktoré predstavovali hlavný zdroj obživy predovšetkým pre rybárov; väčšina pacientov teda logicky pochádzala z rodín živiacich sa týmto remeslom. To však znamenalo, že sa nachádzali relatívne nízkej priečke

¹⁰⁵ Viz. Minamatabjó kenkjú kai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 115

¹⁰⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 102

spoločenského rebríčku; v japonskom povedomí sa všeobecne chápe rybolov ako spôsob života, ktorý nie je priveľmi vysoko cenený – typická predstava rybárskych osád sa spája s chudobou a s nečistotou. V porovnaní s pestovaním ryže sa jednalo o remeslo, ktoré bolo charakteristické bezprizornosťou, individualizmom a okrajovosťou; všetky kvality, ktorými tradičná japonská spoločnosť pohrdala. Bežným javom v malých komunitách, akými rybárske osady boli, bolo vytlačanie a segregácia častí, ktoré sa odlišovali a privolávali externú pozornosť; obeť ochorenia tak nečelili len nevôli obyvateľom mesta, ktorí pacientov vnímali ako hrozbu pre existenciu Čissa, no i ľudí z ich blízkeho okolia. Vyvíjanie snahy na finančné odškodnenie, ktoré pacienti zúfalo potrebovali k prežitiu, by prilákalo viac ešte viac neželanej pozornosti, negatívnych reakcií a zintenzívnenie opovrhovania. Situácia sa však postupne menila; členovia osád, ktorí pôvodne patrili k tým, čo sa pacientov stránili, sa sami stávali pacientmi; v dohľade sa nezdalo byť žiadne riešenie a veľkými finančnými problémami bola zaťažená celá komunita. Ako náhle sa začali stierať rozdiely a komunita si našla cestu k jednote a podporovala sa medzi sebou.

Počiatočná vyjednávacie stanovisko obetí bolo však zo všetkých troch skupín i tak najslabšie; celkovo mala najmenší počet členov a odôvodniť svoj nárok na kompenzáciu bolo pre absenciu dôkazu usvedčujúcu spoločnosť namáhavé. Rozhodnutie zažiadať si o kompenzáciu padlo na stretnutí Spolu vzájomnej pomoci pacientov až po oficiálnom zverejnení teórie o otrave ortuťou, t.j. koncom júla v roku 1959. V tej dobe však o odškodné bojovali miestni rybári, a tak spolok oslovil Čisso až po ukončení rokovaní. Stretol sa s popretím zodpovednosti za chorobu no s prísľubom, že spoločnosť o istej finančnej podpore uvažuje ¹⁰⁷. Onedlho boli zahájené diskusie medzi prefektúrnou alianciou rybárov a Šin Ničicu a spolok preto požiadal o súčasné sprostredkovanie i požiadaviek pacientov, komisia však neprejavila ochotu. Obete sa tak pokúsili jednať

¹⁰⁷ Viz. Minamatabjó kenkjú kai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 239

priamo so spoločnosťou; ich návrhu na odškodné vo výške 235 miliónov jenov (3 milióny jenov na pacienta) sa však nedostalo žiadnej odpovede.

Spolok sa rozhodol sa pre protestovať sedením pred bránami továrne a rozdávaním letákov, zároveň sa ale i snažil apelovať na mestské a prefekturálne authority. Nakoniec sa mu podarilo uspieť u guvernéra, ktorý prisľúbil, že požiadavky pacientov budú zahrnuté v rokovaní medzi prefekturálnou alianciou rybárov a Šin Ničicu ¹⁰⁸.

Komisia založila svoj návrh na výšku odškodnenia pacientov na príkladoch odškodnenia dopravných nehôd či úrazoch pri práci; tento fakt však oficiálne nezverejnila. Onedlho bol takto spolku predložený prvý návrh – dospelým pacienti mali dostať 100,000 jenov ročne, deti (a pacienti, ktorí v detskom veku ochoreli) 10,000 jenov ročne; odškodné za zosnulého 300,000 jenov (a ďalších 20,000 jenov na výdaje na pohreb). Dokopy sa jednalo o sumu 74 miliónov jenov, čo predstavovalo len približne tretinu výšky odškodného žiadaného obeťami. S návrhom boli nespokojné hlavne rodiny s neplnoletými pacientmi a mnoho členov sa prikláňalo k riešeniu, aby odškodné boli vyplatené jednorázovo ¹⁰⁹. Spolok sa nevedel dohodnúť a po hlasovaní nakoniec odpovedal, že návrh nemôže prijať a že protest bude pokračovať. Komisia po apeláciách nakoniec zvýšila sumu pre maloletých na 30,000 jenov a spolok nakoniec pod tlakom ukončení rokovaní medzi spoločnosťou a prefekturálnou alianciou; pred začiatku nového roka pristúpil na podmienky a s Čissom tak bola spísaná dohoda o vyplatení „bolestného“ ¹¹⁰. Po úspešnom ukončení všetkých rokovaní bola na príkaz ministerstva zdravotníctva zriadená komisia na certifikáciu pacientov, ktorá sa stala oficiálnou inštitúciou na udeľovanie legitimacy obetiam na kompenzáciu ¹¹¹.

¹⁰⁸ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 109-110

¹⁰⁹ Viz. „*Rjóšó dekinu šiharai hóhó*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 18. december 1959

¹¹⁰ Viz. „*Suwarikomu wo toku*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 28. december 1959

¹¹¹ Viz. Minamatabjó kenkjúkai. *Minamatabjó džiken širjóšú*, 1926-1968, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 116

4.4. Pretrvávajúce znečistenie

Čisso napriek tomu, že neustále opakovalo, že oficiálne nie je uznaná žiadna príčina ochorenia, vyhovel všetkým žiadostiam o odškodnenie, čím jednoznačne dúfalo v urýchlene umlčanie rozruchu okolo celého incidentu. V súvislosti s obeťami sa spoločnosť i vláda pridržala argumentácie o absencii oficiálneho uznania príčiny a pri každej z dohôd bola kladená dôslednosť na slovnú formuláciu - neoznačujúc vyplatené čiastky za odškodné ale za bolestné, čím bola popieraná akákoľvek zodpovednosť. Vďaka spísaniu dohôd tak Čisso spolu s vládou uzavrelo problém obetí bez toho, aby bolo nutné zastaviť prevádzku továrne či vypúšťanie odpadu a bez toho, aby musel byť vydaný zákaz na lovenie rýb v zálive ¹¹². V prípade výskytu ďalších pacientov existoval mechanizmus na ich certifikáciu a vyplatenie odškodného, v prípade ďalších protestov zo strany rybárov postačila možnosť opätovnej kompenzácie.

Poslednú bodku v „riešení“ predstavovalo vybudovanie čistiaceho zariadenia, ktoré by filtrovalo chemické látky z odpadovej vody továrne. Spoločnosť čističku, tzv. „cyklátor“, dokončila 24. decembra a pri tejto príležitosti usporiadala ceremóniu, na ktorej vtedajší prezident spoločnosti symbolicky vypil pred zrakmi všetkých hostí pohár vody, ktorý údajne prešiel filtračným zariadením ¹¹³. Ako neskôr vyšlo najavo, toto gesto bolo úplnou fraškou. Podľa výpovede správcu továrne vyrábajúcej aldehyd, ktorá zapríčinila zamorenie a otravu ortuťou v prefektúre Niigata, sa pri rozhovore s vedením Čissa v súvislosti s filtračným zariadením spoločnosť vyjadrila, že cyklátor bol postavený ako súčasť riešenia spoločenského problému a neodstraňoval ortuť ¹¹⁴. Potvrdzuje to aj neskoršie svedectvo jedného z inžinierov Šin Ničicu, ktorý sa vyjadril, že zariadenie bolo postavené na filtráciu karbidov a nie ortuti ¹¹⁵.

¹¹² Viz. Minamatabjō kenkjūkai. *Minamatabjō džiken širjōšū, 1926-1968*, zv. 1. Fukuoka: Aši šobó, 1996, s. 116-117

¹¹³ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 176

¹¹⁴ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjō*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 59

¹¹⁵ Viz. Gotó, Takanori. *Činmoku to bakuhacu : dokjumento „Minamatabjō džiken“*. Tokio: Šueiša, 1995, s. 101

Profesor Irukajama z Kumamotskej univerzity po vybudovaní čističky a jej spustení dostal vzorky odpadovej vody odobraté pred a po filtrácii; z ich analýzy vyplývalo, že voda pred filtráciou obsahovala 20 ppm ortuti a voda po nej neobsahovala žiadnu. Irukajama tento objav následne publikoval ¹¹⁶. Na prelome rokov 1960 a 1961 vykonala prefekturálna správa prieskum ohľadom výskytu ortuti založený na analýze vlasov ľudí žijúcich v oblasti mora Širanuikai; zistilo sa, že rádovo stovky obyvateľov mali úrovne ortuti vyššie ako 50 ppm (čo je bežne uvádzané ako hranica, pri ktorej dochádza k poškodeniu nervov). Príslušné authority však výsledky nezverejnili a ani žiadnym spôsobom nezakročili; neskoršia štúdia dodatočne zistila, že mnoho z nich účastníkov prieskumu zomrelo na „neznáme príčiny“¹¹⁷.

4.5. Vrodená forma choroby

Harada Masuzumi, jeden z doktorov patriaci k univerzite v Kumamote, si raz pri rutinej návšteve pacientov v lete roku 1961 všimol vo vedľajšej záhrade deti, ktoré javili známky miernej retardácie. V oblasti Minamaty už dlhšiu dobu bol vysoký výskyt novorodených s mozgovou obrnou a inými vrodenými poruchami; Haradovi tieto deti v relatívne veľkej miery pripomínali dospelých pacientov. Niektoré symptómy, najmä poruchy motoriky a reči boli identické, a od ich matky sa dozvedel, že otec rodiny zomrel na chorobu Minamata, a zatiaľ čo staršiemu bratovi bolo ochorenie taktiež diagnostikované, mladšiemu bola ustanovená len mozgová obrna. Súčasne od nej zistil, že v okolí sa detí s podobným postihnutím nachádza oveľa viac ¹¹⁸.

Harada si už predtým bol vedomý, že doposiaľ používané kritériá diagnóz boli príliš striktné, a že sa nie je možné fixovať len na absolútne prípadne vykazujúce všetky príznaky. Už pri prehliadkach dospelých pacientov sa ukazovalo, že priebeh ochorenia ju

¹¹⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 115

¹¹⁷ Tamtiež, s. 144-146

¹¹⁸ Viz. Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 72-76

každej obeť odlišný, a v závislosti od fyzickej kondície, od génov, typu a počtu prekonaných chorôb, od času - od neskutočného počtu faktorov - sa niektoré prejavy zhoršovali a iné zlepšovali ¹¹⁹. Zatiaľ, čo existoval istý štandard, do ktorým veľa bežných pacientov zapadalo, taktiež neplatil pre všetkých, a tieto deti v jeho očiach predstavovali obe pacientov choroby Minamata. Nabádal matku detí, aby mladšieho syna znovu zobrala na vyšetrenie, no tá kvôli zlým skúsenostiam sprvu odmietala ísť.

Komisia na certifikáciu pacientov totiž odmietala predstavu nových pacientov. Predpoklad vychádzal hlavne z premisy, že nakoľko sa deti narodili až po prvom prepuknutí choroby a nevyrastali tak na miestnych morských plodoch, nemôže sa jednať o otravu ortuťou. V tej dobe sa predpokladalo, že placenta plod pred toxínmi nachádzajúcimi sa v krvnom riečisku ochraňuje; čo síce je pravda v prípade väčšiny chemikálií, v prípade metylortuti sa však deje presný opak – placenta ho z krvného riečiska filtruje a koncentruje ho do plodu. Matkám, ktoré sa takto domáhali príspevkov pre pacientov, sa dostalo krutej odpovede – komisia uzná, že sa jedná o chorobu, až jedno z detí zomrie a ochorenie preukáže pitva. To sa však zanedlho aj stalo, no komisia uznala chorobu len dieťaťa, na ktorom to potvrdila a autopsia a vyhovorila sa znova tým istým spôsobom ¹²⁰. Harada s ďalšími doktormi sa medzi tým znova pustil do diagnostikovania, zhromažďovania dát a výskumu. Nakoniec po tom, čo po čase zomrelo ešte jedno dieťa a opäť bola prevedená autopsia, sa 25. novembra roku 1962 na vedeckom stretnutí na univerzite vyjadrilo viacero lekárov, vrátane Takeučiho, že sa bezpochyby jedná o nový, vrodený druh choroby. O štyri dni na to sa zhromaždila certifikačná komisia a so súhlasom Čissa ustanovila, že obe zosnulé deti a ďalších 16 preživších by mali byť uznaných za pacientov a tým pádom im patrí nárok na kompenzáciu podľa dohody z roku 1959 ¹²¹.

¹¹⁹ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 158-163

¹²⁰ Tamtiež, s. 78-82

¹²¹ Tamtiež, s. 84-85

5. Od roku 1965 po súčasnosť

5.1. Druhá choroba Minamata

V roku 1965 vypukla choroba Minamata opäť, tento krát však na brehoch rieky Agano v prefektúre Niigata; továreň zodpovedná za znečistenie používala pri produkcii chemický proces s ortuťovým katalyzátorom veľmi podobným tomu, ktorý bol používaný v továrni v Minamate. Obdobne ako v Minamate, najprv za veľmi zvláštneho správania začali umierať mačky, onedlho na to sa objavili pacienti s identickými príznakmi ako obeť žijúce pri mori Širanuikai. Prepuknutie choroby bolo oficiálne ohlásené 12. júna roku 1965, a zatiaľ čo vedci z univerzity v Niigate nadviazali na výskum z Minamaty, dostalo sa im pomoci od profesorov z Kumamotskej univerzity, Hosokawu a Harady. V roku 1966 bola vydaná správa, v ktorej bola dokázaná vina spoločnosti Šówa denkó vlastniacej fabriku. Veľký rozdiel medzi incidentom v Minamate a v Niigate predstavuje diametrálne odlišný prístup jednotlivých komún; zatiaľ čo Minamata bola rozdrobená na mnohé skupiny kvôli vzťahu k Čissu, obeť z Niigaty žili vo väčšej vzdialenosti od továrne a nemali s ňou žiadne úzke prepojenie. Práve vďaka tomu sa k pacientom pripojili aj ostatní obyvatelia, lokálna samospráva, vedci a doktori a celý proces od objavu po žaloby proti Šówa denkó trval len tri roky ¹²².

V istom zmysle, keby nebolo incidentu v Minamate, situácia v Niigate by pravdepodobne nikdy nedosiahla taký rýchly spád; neexistoval by žiadny výskum, na ktorý by bolo možné nadviazať, žiadne osobné skúsenosti, z ktorých by bolo možné čerpať. To isté platí však aj naopak; keby sa neodohralo obdobné nešťastie v Niigate, spoločenské i vedecké podmienky v Minamate by sa asi najskôr nedočkali zmeny a udalosti by sa neposunuli ďalej. Nový výskum však podnietil opätovné preskúmanie situácie v Minamate, a rozhodnutie obetí z Niigaty pre súdny spor so spoločnosťou, ktorá stála za ich utrpením,

¹²² Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 174-175

umožnilo zváženie rovnakého kroku pôvodnými obeťami. Pomaly ale isto sa sympatie verejnosti začali prikláňať na stranu obetí aj v prípade pôvodnej choroby¹²³.

5.2. Snaha o dodatočnú kompenzáciu

26. septembra 1968 – dvanásť rokov po objavení choroby a štyri mesiace po tom, čo továreň prestala vyrábať acetaldehyd za pomoci ortuti ako katalyzátora, japonská vláda podala vyhlásenie týkajúce sa choroby Minamata. V ňom uviedla, že ochorenie je spôsobené otravou organickou ortuťou nachádzajúcou sa v miestnych rybách a morských plodoch a vzniká ich konzumáciou. Za zdroj tejto ortuti označila vláda odpadovú vodu z miestnej fabriky, čím priamo označila za vinníka spoločnosť Šin Ničicu. To mnohým obetiam a ich rodinám dodalo pocit zadosťučinenia a spravodlivosti; cítili, že im bolo konečne dané za pravdu v ich dlhom súboji o to, aby spoločnosti bola priznaná zodpovednosť za celú kauzu.¹²⁴

Podporení vládnyh stanoviskom sa členovia Spolku vzájomnej pomoci rozhodli vymôcť od Šin Ničicu novú kompenzačnú dohodu. Reakcia spoločnosti spočívala v argumente, že nie je schopná posúdiť adekvátnu výšku odškodneného, a preto požiadala vládu, aby zostavila záväznú arbitrážnu komisiu, ktorá mala vo veci rozhodnúť. Tento návrh rozdelil spolok na dva tábory – na arbitrážnu skupinu, ktorá bola ochotná pristúpiť na záväzné rozhodovacie konanie, a na žalujúcu skupinu, ktorá sa rozhodla sa so spoločnosťou súdiť. Komisia bola náležite zostavená ministerstvom zdravotníctva, no trvalo takmer rok, kým prišla s návrhom kompenzačného plánu. Po tom, čo na verejnosť presiakla informácia o výške odškodného, bola arbitrážna skupina značne sklamaná a spolu aj s druhým táborom a ich podporovateľmi spísala petíciu. Komisii neostávalo nič iné len prepracovať plán až pokiaľ nebolo dosiahnutej vzájomnej dohody. Sumy odškodného za

¹²³ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 102-103

¹²⁴ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 188-189

zosnulého pacienta choroby Minamata pohybovali medzi 1.7 až 4 miliónmi jenov, výška jednorazového odškodného medzi 1 až 4.2 miliónmi jenov, ročné kompenzácie pre preživších pacientov predstavovali sumy 170,000 až 380,000 jenov ¹²⁵.

Žalujúca skupina, predstavujúca 41 certifikovaných pacientov (17 z nich už po smrti) z 28 rodín, podala žalobu voči Šin Ničicu na okresnom súde v Kumamote 14. júna 1969. Spor trval takmer štyri roky, počas ktorých sa právnici skupiny snažili dokázať nedbalosť spoločnosti. Najdôležitejším svedectvom, ktoré malo kritický dopad na celý spor, bola jednoznačne výpoveď Hosokawu, ktorý potvrdil, že mnohí z vedenia Čissa vedeli o výsledkoch jeho pokusov ¹²⁶. Bývalý manažér Nišida Eiči pri súdnom procese priznal, že spoločnosť kládla zisky na prvé miesto a nedbala na bezpečnosť, v dôsledku čoho nebola venovaná dostatočná pozornosť pri práci a manipulácii s ortuťou. Bývalý prezident spoločnosti Yošioka Kiiči zasa priznal, že tovareň dlho podporovala teóriu skládky výbušnín ako zdroj ortuti, i napriek tomu, že nebola podložená žiadnymi faktami. Spor sa skončil víťazstvom pacientov a Šin Ničicu bolo nariadené vyplatiť kompenzáciu : 18 miliónov jenov za každého zosnulého pacienta a 16-18 miliónov za každého preživšieho. Nariadené odškodné bolo dokopy 937 miliónov jenov, čo bola najvyššia suma, akú dovtedy japonský súd nariadil vyplatiť. ¹²⁷

Počas zápasenia oboch skupín so spoločnosťou sa objavili ďalšie obete trpiace chorobou Minamata. Pre kvalifikáciu na odškodné sa im však muselo prv dostať oficiálnej certifikácie komisiou vytvorenou pre tento špecifický účel ešte v roku 1961. Tá sa však v snahe finančnú záťaž Šin Ničicu (a v konečnom dôsledku aj štátu a prefektúry Kumamoto, ktoré boli nútené Čissu finančne pokryť) odvolávala na popis diagnózy ochorenia z roku 1959 a vyžadovala, aby sa u pacientov prejavoval všetky typické

¹²⁵ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 191,202

¹²⁶ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 357

¹²⁷ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 214,249

príznaky. To malo za následok, že mnohí z uchádzačov boli komisiou zamietnutí ¹²⁸. Tento prístup komisia nezvolila však prvý raz, už pri pacientoch s vrodenu formou ochorenia nebola spočiatku ochotná ich certifikovať. Ako sa však Harada zmieňuje, symptómy choroby sa líšia od človeka k človeku a s postupom času niektoré slabnú a iné sa zasa zhoršujú. Pôvodný popis symptómov bol založený na popise Hunter-Russellovho syndrómu, no ako bolo známe, i medzi tým a chorobou Minamata existovali isté rozdiely; preto čo i len jediný faktor, akým mohla byť úroveň zamorenia v danom mieste pôvodu obete mohla spôsobiť oslabenie istých príznakov ¹²⁹. Počínanie komisie z lekárskeho hľadiska je preto absolútne neakceptovateľný.

Do marca roku 2001 bolo oficiálne uznaných 2,265 obetí, z ktorých 1,784 je už po smrti. Vyše 10,000 ľudí dostalo od Šin Ničicu finančnú kompenzáciu ¹³⁰ i napriek tomu, že neboli uznanými ako oficiálne obete. Po zdĺhavých a vyčerpávajúcich rokoch súdnych procesov sa väčšina obetí uspokojila s riešením mimosúdnych dohôd o odškodnení; až na malú skupinu z oblasti Kansai, ktorá bola odhodlaná bojovať, až pokým súd neuzná štátnu spoluúčasť na vine. O niekoľko rokov neskôr bola ich snaha nakoniec úspešná, keď v roku 2004 Najvyšší súd Japonska potvrdil rozhodnutie osackého súdu z roku 2001 a uznal vládu a prefekturálne zastupiteľstvo Kumamota vinnými zo spoluúčasti pri nezabránení rozšírenia choroby Minamata.

5.3. Otázka diskriminácie

Celý incident, ktorý sa v Minamate odohral, sprevádzajú pocity silného antagonizmu, ktorý vznikol medzi pacientmi a zdravými obyvateľmi. Jeho hlavným zdrojom sa s veľkou pravdepodobnosťou stal zakorenený strach ľudí z infekčných ochorení,

¹²⁸ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 158-160

Taktiež viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 208

¹²⁹ Viz, Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972, s. 160-163

¹³⁰ Viz. „Minamata Disease Archives“, http://www.nimd.go.jp/archives/english/tenji/e_corner/qa3/q1.html

ktorý pramenil v masových prepuknutiach cholery a týfusu zužujúcich Japonsko po dlhú dobu od druhej polovice 19. storočia; Minamata v tomto ohľade nebola žiadnou výnimkou a z historických prameňov je známe, že celá oblasť utrpela veľké straty na životoch ¹³¹. Keď sa choroba začala prejavovať u ľudí a doktori si ešte neboli istí jej pôvodom ani charakterom, bolo na jednej strane jej označenie za „infekčné“ ochorenie z hľadiska bezpečnosti istotne správnu voľbou, no práve týmto rozhodnutím takisto predurčili osudy pacientov. Počiatočné nariadenie miestnej správy v rámci protiopatrení voči ochoreniu, konkrétne dezinfekcia obydľí všetkých pacientov, situáciu ešte väčšmi zhoršil. Chorobou nepostihnutí obyvatelia sa styku s obeťami báli a snažili sa im vyhýbať. Nebolo napríklad zriedkavé, aby pri nákupoch museli pacienti pri platení vkladať peniaze do špeciálnej nádoby, v ktorej boli následne pred zrakom všetkých vydezinfikované ¹³².

Strach postupne prerástol v hnev v období, keď sa jednotlivé skupiny poškodených začali domáhať kompenzácie; peniaze, ktoré požadovali pre mestských obyvateľov (pováčšine zamestnancov Čissa) predstavovali vo svojej podstate útoky na spoločnosť, ktorá im zaobstarávala živobytie. Situácia ďalej eskalovala a po zriadení certifikačnej komisie sa mnohí pacienti stretli s fyzickými a psychickými prejavmi šikanovania; na prehliadkach boli nútení stráviť celé dni od rána do večera, pričom cesta už len cesta na miestny úrad a späť bola pre ich oslabené telá náročnou prekážkou. Počas vyšetrení sa stávali obeťami verbálnych útokov typu „Nie je možné, aby si nič necítil!“ či „Dobre viem, že klameš!“ a často bývali označovaní za tzv. „falošných“ pacientov ¹³³.

Veľkú úlohu v izolácii pacientov zohrali aj mestské noviny, ktoré boli doručované do každej domácnosti v Minamate. Z ich obsahu sa dá spozorovať trojfázová gradácia vyjadrujúca postoj mesta a jeho obyvateľov voči pacientom. V prvej fáze sa noviny nachádzali do roku 1968 (kedy vláda podala oficiálne vyhlásenie týkajúce sa choroby); je

¹³¹ Viz. Irokawa, Daikiči. „*Širanuikai minšūši*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 272

¹³² Viz. Irokawa, Daikiči. *Minamata: sono sabecu no fūdo to rekiši*. Minamata: Han kōgai Minamata Kjōtō Kaigi džimukjoku, 1980, s. 20

¹³³ Viz. Išida, Takeši. „*Minamata ni okeru jokuacu to sabecu no kōzō*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 69-71

nazývaná aj tzv. „obdobím ukrývania choroby“. Ako samotný názov napovedá, jednalo sa o dobu, počas ktorej sa spojenie „choroba Minamata“ vyskytlo iba v niekoľkých článkoch, i to však iba v prípade, že to bolo v spojení s návštevou mesta nejakou známou osobnosťou (raz atlét hádzanej, ďalší krát minister) či neobvyklou delegáciou (študenti z Hokkaida, ktorí prišli pacientom dodať nádej) ¹³⁴. Druhá fáza nastúpila po roku 1968; kedy sa noviny snažili zdôrazniť potrebu „pretrvania Čissa“. Mnoho článkov je písaných v duchu propagácie spoločnosti a vďaka za prosperitu, ktorú mestu priniesla, prípadne kritike voči tým, čo Šin Ničicu súdili; článkom spomínajúce chorobu sa noviny naďalej snažili vyhýbať. Tretia fáza predstavovala snahu o „zabudnutie na chorobu“ a je datovaná do obdobia po víťazstve pacientov, ktorí sa súdili o dodatočné odškodnenie na prefekturálnom súde. Tematika novín sa v tomto období začala zameriavať na informácie o požiadavkách a plánoch ohľadom odstránenia zamorených usadenín, ktoré predstavovali pozostávajúci nedoriešený bod problému ¹³⁵.

5.4. Minamata a jej odkaz

Napriek víťazstvám na súdoch a zdanlivému pokrokom sa kauza okolo Minamaty ani zďaleka nedá označiť za uzatvorenú. Spory o oficiálnu certifikáciu a o uznanie nárokov na odškodnenie naďalej pretrvávajú a obeť opätovne narážajú na neochotu akceptácie zo strany komisie, ktorá sa takto snaží obmedziť výdaje na kompenzácie na čo najväčšom minime, nakoľko po uznaní štátnej spoluviny sa už jedná o financie z rozpočtu krajiny. Mierne ironické je, že medzi samotnými pacientmi, ktorí boli v predchádzajúcich obdobiach certifikovaní, sa našli niektorí, ktorí taktiež zaujali odmietavý postoj voči „novým“ obetiam, to však z veľmi jednoduchého a pragmatického dôvodu - s každou možnou certifikáciou sa totiž spája riziko zníženia ich ročného odškodného.

¹³⁴ Viz. Išida, Takeši. „*Minamata ni okeru jokuacu to sabecu no kózó*“. Tokio: Čikuma šodó, 1995, s. 71-72

¹³⁵ Tamtiež, s. 72-74

Záliv, ktorý bol kriticky zamorený, bol v období medzi rokmi 1983 a 1990 čiastočne vyčistený a reformovaný nánosmi čistej pôdy a na jeho mieste bol zriadený rozľahlý park. Na neďalekej vyvýšenine, z ktorej je park vidno, v roku 1993 mesto spolu s prefektúrou nechalo vybudovať Múzeum choroby Minamata a výukové stredisko, ku ktorému bol dodatočne postavený symbolický umelecký monument ¹³⁶. Za účelom pripomenutia si tragédie, ktorá sa v meste odohrala, sa po päťdesiatich rokoch od objavu choroby 1. mája v roku 2006 pri tomto monumente uskutočnilo spomienkové zhromaždenie, ktorého sa zúčastnilo viac ako 600 ľudí vrátane niekoľkých prominentných politických figúr.

Odkaz, ktorý Minamata zanechala, spočíval v poukázaní na katastrofické následky zhromaždenia toxických látok v rámci ekosystému a potravinového reťazca. Incident zdôraznil problematiku potreby zákonného ustanovenia kritérií pre vypúšťanie odpadu a napomohol uvedomenia si dôležitosti výskumu zameraného na životné prostredia a jeho ochranu; a stal sa jedným z impulzov pre mnohé medzinárodné diskusie. Na konferencii Programu Spojených národov pre životné prostredie, ktorá sa uskutočnila v roku 2007 v Keni, bol v súvislosti s ortuti ako k jednej z hlavných tém vyslovený návrh, na radikálne zníženie jej používaného množstva i odpadu a na regulácie, ktoré by v budúcnosti smerovali k úplnému ukončeniu jej priemyselnej spotreby. Návrh sa však stretol s opozíciou od krajín ako sú Spojené štáty, Rusko, India či Čína a tak bolo rozhodnuté, že sa k téme vrátia na budúcich konferenciách ¹³⁷. V roku 2009 v Nairobi všetky členské štáty programu odsúhlasili potrebu dohody o regulácii ortuti a zahájili tak vyjednávanie jej obsahu. Zároveň sa zhodli, že pokiaľ bude dohoda zhotovená, je nutné začať konať pod dobrovoľným partnerským programom, medzi ktorého hlavné ciele patrí: zvýšenie celosvetových kapacít na bezpečné uskladnenie ortuti; zníženie jej zásob; ukončenie jej

¹³⁶ Viz. George, S. Timothy. *Minamata*. London: Harvard University Press, 2001, s. 261,279

¹³⁷ Viz. Kumamoto ničiniči šinbunša hen. „*Minamata kara, mirai he*“. Tokio: Iwanami šoten, 2008. s. 131-133

používania pri fárání; zníženie jej výskytu v rozličných produktoch a zvyšovanie povedomia o rizikách s ňou spojených ¹³⁸.

Záver

Kauzu, ktorá sa v Minamate odohrala, je možné označiť za jeden z veľkých tragických míľnikov v japonských i v ľudských dejinách. Rozsah napáchaných škôd tento incident zaradil medzi najznámejšie povojnové katastrofy znečistenia životného prostredia a prispel svojím dielom k revízii postoja voči používaniu nebezpečných a škodlivých látok vo svete.

Priebeh udalostí znázorňuje notoricky známu a klasickú schému, v ktorej za účelom prosperity väčšiny nebýva braný ohľad na jedinca, prípadne menšinu, na ktorej úkor tohto blaha bude dosiahnuté. V prípade incidentu v Minamate sa jednalo o prosperitu celého národa a vláda tak čelila nejednoduchšej situácii; sama si zaumienila, že vzkriesi povojnovú ekonomiku a spraví z Japonska svetovú veľmoc, a v rámci tohto plánu bola spoločnosť Čisso jedným z najdôležitejších elementov kľúčového chemického priemyslu. Dovoľiť preto, aby sa zastavila produkcia v továrni, alebo aby sa spoločnosť dostala do finančných ťažkostí, znamenalo to isté ako dovoliť zastaviť naštartovanému stroju japonskej ekonomiky zastaviť a stagnovať; takúto cenu vláda nebola ochotná zaplatiť, a jej rozhodnutie si vybralo krutú daň na životoch bežných občanov.

V ich zápase o ľudskú dôstojnosť a slušnosť, sa postoj obetí postupne vyvíjal a táto zmena býva spájaná s demokratizáciou japonského politického povedomia a spoločenského systému; pacienti sa z pôvodnej situácie, v ktorej nemali prakticky

¹³⁸ Viz. „Historic Treaty to Tackle Toxic Heavy Metal Mercury Gets Green Light“, <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=562&ArticleID=6090&l=en>

možnosti brániť sa a bojovať o svoj vlastný osud, prekonaním sociálnej izolácie, podporou zo strany lokálnej komunity a medializáciou a priklonením si sympatií verejnosti dostali do pozície, z ktorej sa im otvorili možnosti efektívnejšieho domáhania sa svoje práva. Najmä víťazstvá v súdnych sporoch, ktorými bol uznaný podiel viny miestnej a štátnej správe, symbolizovali zmenu a veľký krok vpred. I napriek týmto úspechom však nemožno zabúdať na dôležitý fakt - japonská ústava bola kompletne prepracovaná v duchu demokracie americkou okupačnou správou po druhej svetovej vojne; čo znamená, že jej uplatňovanie do dnešného dňa časovo predstavuje obdobie o čosi dlhšie ako šesťdesiatich rokov.

Systém ako taký sa preto postupne zo zaužívanej tradičnej mentality mení a formuje v duchu nových noriem, i napriek tomu sa však jedná o formu demokracie, ktorá je akosi špecificky japonská. Bez ohľadu na to však ostáva skutočnosťou, že neoblomné úsilie obetí nevyšlo nazmar a posilnilo pozíciu ľudských práv do budúcnosti.

Zoznam prameňov a literatúry

Knihy a časopisy

Arima, Sumio. *Minamatabjô : nidžú nen no kenkjú to konniči no kadai*. Tokio: Seirinša, 1979

有馬澄雄『水俣病 - 20年の研究と今日の課題』東京：青林舎 1979年

Funaba, Masatomi. „Čisso to čiki šakai“. In Mijamoto Ken'ichi. *Kógai toši no saisei : Minamata. Kóza čiki kaihacu to džičitai*. Tokio: Čikuma šobó, 1977

船場正富「チッソと地域社会」宮本憲一（編）『公害都市の再生・水俣』『講座地域開発と自治体』東京：筑摩書房 1977年

George, S. Timothy. *Minamata : Pollution and the Struggle for Democracy in Postwar Japan*. London: Harvard University Press, 2001

Gotó, Takanori. *Činmoku to bakuacu : dokjumento „Minamatabjô džiken“*. Tokio: Šúeiša, 1995

後藤孝典『沈黙と爆発：ドキュメント「水俣病事件」』東京：集英社 1995年

Harada, Masazumi. *Minamatabjô*. Tokio: Iwanami šoten, 1972

原田正純『水俣病』東京：岩波書店 1972年

Irokawa, Daikiči. *Minamata: sono sabecu no fúdo to rekiši*. Minamata: Han kógai

Minamata Kjótó Kaigi džimukjoku, 1980

色川大吉『水俣—その差別の風土と歴史』水俣：反公害水俣共闘会議事務局 1980年

Irokawa, Daikiči. „Širanuikai minšúši“. In Irokawa, Daikiči. *Šinpen Minamata no keidži, Širanuikai sógó čósa hókoku*. Tokio: Čikuma šodó, 1995

色川大吉「不知火海民衆史：水俣病事件史序説」色川大吉（編）『新編水俣の啓示—不知火海総合調査報告』東京：筑摩書房 1995年

Išida, Takeši. „Minamata ni okeru jokuacu to sabecu no kózó“. In Irokawa, Daikiči.

Šinpen Minamata no keidži, Širanuikai sógó čósa hókoku. Tokio: Čikuma šodó, 1995

石田雄「水俣における抑圧と差別の構造」色川大吉（編）『新編水俣の啓示—不知火海総合調査報告』東京：筑摩書房 1995年

Jahagi, Tadaši. „Nihon čisso hirjó (kabu) ni kan suru kenkjú“, Urawa ronsó, č. 10 (Marec 1993), s. 55-96

矢作正「日本窒素肥料（株）に関する研究」『浦和論叢』10号（1993年3月）、55-96

Jahagi, Tadaši. „Sengo Čisso shi, 1945-55“, Urawa ronsó, č. 14 (Jún 1995), s. 145-179

矢作正「戦後チッソ史 1945-55」『浦和論叢』14号（1995年6月）、145-179

Jasugi, Rjúiči; Ozeki, Haruo; Furuja, Masaki; Hidaka, Tošitaka a kol. *Iwanami*

Seibucugaku Džiten, 4. vydanie. Tokio: Iwanami šoten, 2001

八杉龍一、小関治男、古谷雅樹、日高敏隆編「岩波生物学辞典（第4版）」東京：岩波書店 2001年

Kumamoto ničiniči šinbunša hen. „*Minamata kara, mirai he*“. Tokio: Iwanami šoten, 2008

熊本日日編『水俣病から、未来へ』東京：岩波書店 2008 年

Marujama, Sadami, „*Kigjó to čiči keisei*“, Kumamoto daigaku bungakukai, *Bungakubu ronsó*, č. 16 (apríl 1985), s. 19-37

丸山定巳「企業と地域形成ーチッソ（株）と水俣」熊本大学文学会『文学部論叢』16 号（1985 年 4 月）19-37

Minamatabjó kenkjú kai. *Minamatabjó džiken širjóšú, 1926-1968*, 2. zvázky. Fukuoka: Aši šobó, 1996

水俣病研究会『水俣病事件資料集（上・下巻）』福岡：葦書 1996 年

Molony, Barbara. *Technology and Investment : The Prewar Japanese Chemical Industry*. Cambridge, Mass.: Harvard University, Council on East Asian Studies, 1990

Reilly, Conor. *Selenium in Food and Health*. New York: Springer-Verlag, 1994

Šin Minamata-ši šisensan iinkai. *Šin Minamata-ši ši*, 2 zvázky. Minamata: Minamata-ši, 1991

新水俣市史編さん委員会『新水俣市史（上・下巻）』水俣：水俣市 1991 年

Tonda, Jaró (pseudonym Ui Džuna). *Minamatabjó : Minamatabjó kenkjú kai širjó*.

Kumamoto: Minamatabjó wo kokuhacu suru kai, 1969

富田八郎（宇井純のペンネーム）『水俣病-水俣病研究会資料』熊本：水俣病を告発する会 1969 年

Ui, Džun. *Kógai no seidžigaku : Minamatabjó wo otte*. Tokio: Sanseidó, 1968

宇井純『公害の政治学：水俣病を追って』東京：三省堂 1968 年

Ui, Džun. *Industrial Pollution in Japan*. Tokio: United Nations University Press, 1992

Noviny

„*Keikantai cui ni džicurjoku kóši*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 19. august 1959

『警官隊ついに実力行使』熊本日日新聞 1958 年 8 月 19 日

„*Minamatabjó ‘ni kokusaiteki mesu*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 18. september 1958 v

『「水俣病」に国際的メス』熊本日日新聞 1958 年 9 月 18 日

„*Minamatabjó no gen’in de happjó*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 17. február 1963

『水俣病の原因で発表』熊本日日新聞 1959 年 2 月 17 日

„*Minamatabjó no gen’in ha júki suigin*“, Asahi šinbun, 14. júl 1959

『水俣病の原因は有機水銀』朝日新聞 1959 年 7 月 14 日

„*Rjóšó dekinu šiharai hóhó*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 18. december 1959

『了承できぬ支払方法』熊本日日新聞 1959 年 12 月 18 日

„*Suwarikomu wo toku*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 28. december 1959
『座り込みを解く』熊本日日新聞 1959年12月28日

„*Zengaku wo kokkó futan ni*“, Kumamoto ničiniči šinbun, 27. október 1959
『全額を国庫負担に』熊本日日新聞 1959年10月27日

Internetové stránky

National Institute for Minamata Disease - "Minamata Disease Archives"

<http://www.nimd.go.jp/archives/english/index.html>

United Nations Environment Programme - „Historic Treaty to Tackle Toxic Heavy Metal Mercury Gets Green Light“,

<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=562&ArticleID=6090&l=en>